

ET PAR MINDEBLADE AF MIT LEVNEDSLØB

I KORTE TRÆK

EFTER MINE BØRNS OPFORDRING AF DERES FADER

KRISTEN LARSEN, GAARDMAND I DALBY

Ved Arkivar i Dansk Folkemindesamling, mag. art. *Hans Ellekilde.*

Forfatteren af de her udgivne Mindeblade er Kertemindekredsens Folketingsmand i de første Frihedsaar 1848—55 og i Aarene 1866—69, den begavede Bonde, Gaardejer *Kristen Larsen* paa Flægkærgaard i Dalby paa Hindsholm, Kristen Kolds gode Ven og trofaste Støtte under hans Højskoletid i Dalby 1853—62. Kristen Larsen blev født d. 10. Maj 1804 som Søn af Gaardejer Lars Kristensen paa Flægkærgaard (1775—1843) og hans anden Hustru Gjertrud Mortensdatter (1770—1836) fra Bogensø i Stubberup Sogn. Han overtog mod Faderens Villie Fæstet som ældste levende Søn, da Faderen gik på Af-tægt d. 8. Maj 1837, og han besad denne Gaard til egen Død d. 30. Januar 1875. I sit Ægteskab med Smededatteren Ane Hansdatter fik han ikke mindre end 12 Børn. Paa Opfordring af sin ældste Søn Lars Kristensen (1838—1913) har Kristen Larsen, vistnok først i sit allersidste Leveaar (1874) lige før og under sit sidste Sygeleje, skrevet de her udgivne „Mindeblade“, der jo desværre ikke udgør en fuldstændig Levnedbeskrivelse, men væsentlig kun en Skildring af hans aandelige Udvikling i Barndommen, Ungdommen og de tidlige Manddomsaaar, til han d. 5. Oktober 1848 blev valgt til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, hvor han sluttede sig ganske nær til N. F. S. Grundtvig, hvem han i 1855 ædelmodig overlod sin sikre Valgkreds, Kertemindekredsen. Men selv om Kristen Larsens Mindeblade ikke udgør en saa fuldstændig Levnedsskildring, som man kunde ønske, maa hans Fortælling om sit Ungdomsliv sikkert betragtet som et aandshistorisk Kildeskrift om en begavet fynsk Bondeknøs' særprægede Udvikling fra Kingotidens Fromhed gennem Oplysningstidens Fornuftdyrkelse, overvældet af den saakaldte fynske Vækkelse, men reddet sjæleligt i Land af den Grundtvigianisme, som han blev tro til sin sidste Stund. Dette Manuskript, som ejes af Sønnesønnen Johannes Kristensen paa Flægkærgaard, har været Kildeskrift for to saa forskellige Værker som Fr. Nygaards Bog om Kristen Kold og om Henrik Juul Hansens Bog om Kristen Larsens Sønnesøn, den hindsholmske Diger K. L. Kristensen.

Min Udgave af disse Mindeblade er ikke i allerstængeste Forstand filologisk, da jeg har fundet det rigtigt af Hensyn til Læseren ikke blot at rette ganske aabenbare Huskefejl, men ogsaa at indføje ikke helt overflødige nærmere Tidsbestemmelser og Navne. Et vigtigt Hjælpemiddel til disse Rettelser og yderligere Oplysninger i Noterne har været nu afdøde Bibliotekar *Thorvald Mortensens* utrykte personhistoriske Samlinger: „En Bondeslægt fra Hindsholm“. Forfatteren er Sønnen af Kristen Larsens yngre Broder og Ven *Morten Larsen* (1805—66) og saaledes Næstsøskendebarn af Digteren Kristen Larsen Kristensen (1886—1944). Desværre har det ikke været mig muligt at klare alle Vanskeligheder i mine Noter. Det bør ikke lades uomtalt, at „Mindeblade“ i sit Manuskript saa godt som fuldstændig mangler Indsnit, men er skrevet ud i ett Køre. De Indsnit, der findes i den her udgivne Tekst, skyldes altsaa Udgiveren, men ikke „Mindeblade“s Forfatter.

(H. Ellekilde.)

Mine elskede Børn!

Jeg har jo lovet Eder, at jeg vilde optegne, hvad jeg mindes om vore Forfædre, saavel som noget af det mærkeligste, jeg selv har oplevet, og idet jeg herved i korte Træk overleverer Eder et Minde af mit eget Levnedsløb, skal jeg dog først fortælle Eder, fra hvem vi nedstammer, skønt det kun er lidt, jeg ved derom, fordi jeg er født i et Tidsrum, da Vantroens aandløse Tid rugede over Danmark, næsten som det yderste Mørke kunde hvile over Landet, saa man aldrig hørte Tale om at ære Fædres Minde, eller at leve i en velsignet Ihukommelse af Børn og Børnebørn fra Slægt til Slægt.

Jeg er, som I ved, født d. 10. Maj 1804, og mine Forældre var *Lars Kristensen* og *Gjertrud Mortensdatter*¹⁾. Min Fader er født i samme Gaard, og min Farfar, *Kristen Bertelsen*²⁾ er ogsaa født i denne Gaard, men Gaarden laa dengang mellem Præstehusene og Povl Jensens³⁾ Gaard i Dalby, men blev udflyttet i min Faders Tid under Udskiftningen 1801. Hans Fader, som hed Bertel Kristensen⁴⁾, skal have boet i den Gaard, Hans Nielsen⁵⁾ i Dalby nu bebor, men jeg ved ikke andet om ham, end at han skal have været en overmaade munter Mand. Min Farfar skal derimod have været en meget oplyst Mand, som jeg selv har erfaret lidt om i enkelte velskrevne Ting, jeg har set af ham i min Ungdom, og som det er en Skade og kedeligt, at det er for længe siden forgaaet.

Min egen Fader var den mest begavede og oplyste Bonde, jeg nogensinde har kendt, og min Farmor, Karen Hansdatter⁶⁾, den oplyste Kvinde, der selv i vor Oplysningstid vil lede om Dannekvinder, der kunde maale sig med hende. Hun kunde alle — tror jeg — vore danske Kæmpeviser og Folkesange og vor hele Salmeligting udenad, som hun altid sang med Liv og Lyst, og min egen Fader sagde om hende, at hun kendte og var lige saa oplyst i Bibelen som nogen Præst. Min Farfar skal derfor have kaldt hende sin Præstinde, thi han var af Naturen noget tungsindig, men hun kunde altid oplive ham baade med Samtaler og sin herlige Sang.

Min Moders Slægtsregister er ogsaa meget kort, saa jeg ved ikke stort mere derom, end at hendes Fader hed *Morten Olsen* paa Bogensø⁷⁾ og skal have været en dygtig Mand og vel en Kæmpekarl af Natur. Min Moders Morfar nedstammer fra Svansen⁸⁾, og han hed *Jakob Truelsen*⁹⁾ og kom som Skytte her til Skelenborg med en tysk Baron. Min Mormor skal ellers have været en meget vakker Kone, dog skal et let Slør af Tungsind have været udbredt over hendes hele Væsen, hvoraf min Moder selv har faaet en lille Arv.

Min Fader, som blev meget tidligt gift, 21 Aar første Gang, med en Pige fra Martofte, som hed Karen Sørensdatter¹⁰⁾. Hun døde efter 1 Aars Ægteskab efter en Datter, som bar hendes Navn, men som kort efter fulgte sin Moder i Graven. Min Fader blev da gift anden Gang med min Moder, Gjertrud Mortensdatter, og efter dem har vi været 8 Søskende, hvoraf 2 er døde. Af mine andre Søskende var 1 Datter gift med Skolelæreren Reichstein her i Byen, hun hed Karen¹¹⁾. Anna Marie er gift med Povl Jensen, ogsaa her i Byen¹²⁾. Jeg er gift med en Datter af Smed Hans Simonsen¹³⁾ her i Byen. 1 Søster, som hedder Maren¹⁴⁾, er gift med en Gaardmand, Jens Pedersen, Lille-Viby, og min Broder Morten¹⁵⁾ med Karen Hansdatter, en Datter fra min Moders Fødegaard paa Bogensø, min Broder Jakob¹⁶⁾ er gift med den gamle Sognefoged Niels Pedersens Datter Kirstine i Dalby.

Alle vi Søskende undtagen Karen, som var gift med Skolelære-

ren, har været Gaardbeboere, og Vorherre har velsignet os alle rigeligen i timelig Henseende, og Gudskelov, jeg tror, at jeg kan sige, at vi alle ved Guds naadige Førelser efterhaanden er kommen til Sandheds Erkendelse, og at omend Livets Lys i Troens Ord synes at straalet over et Par af mine Søskenes Liv, saa kan jeg dog spore, at Sandheden og Kærligheden besjæler dem, og at de gerne lytter til Livets Ord, hvor det forkyndes, erkendes og lovsynges.

Idet jeg nu gaar over til at fortælle lidt om Vorherres Førelser med mig, skal jeg bemærke, at jeg som Barn næsten altid holdt mig til min Farmor, Karen Hansdatter, som ogsaa for en Del havde sin Grund deri, at min Moder syntes at tilsidesætte mig noget ved Siden af mine andre Søsken, noget jeg aldrig har kunnet opdage Aarsagen til, men som gjorde mig hjertelig ondt, saa jeg erindrer endnu godt, at jeg som Barn græd mange bitre Taarer. Men Farmor havde allerede gjort et saadant Indtryk paa mit Hjerte, at jeg selv tidligt syntes at føle, det var Guds Villie med mig, og jeg fandt mig derfor mere og mere i min Skæbne med Taalmodighed.

Imidlertid døde hun i 1812, og jeg naaede snart den Alder, da jeg skulde gaa i Skole, hvortil min Fader med megen Strenghed holdt mig og mine andre Søsken, og i det hele var vor Opdragelse i Hjemmet meget streng, som maaske gav Anledning til, at jeg især kom til at staa i noget fremmed Forhold til mine Forældre. Skolelæreren¹⁷⁾ benyttede sig ogsaa en Del af den Myndighed, mine Forældre overlod ham, svarende til de Kundskaber, han skulde bibringe mig, og især husker jeg godt, at han pinte mig meget med en lille Bog, der kaldes „Ledetraaden“¹⁸⁾. Uvant med en saadan ufordøjelig Afrettelse til at svare paa hans Spørgsmaal, som paa en ganske ensformig Maade gentog sig saa ofte og saa længe, indtil jeg ordret kunde svare paa hans Spørgsmaal, som han tusinde Gange havde gentaget for mig med selvsamme Ord, for at jeg desbedre kunde blive afrettet til at gentage dem, uden forresten at have nogen Mening om dens Indhold, gjordes tilsidst det hele Skoleliv mig saa forhadet, at jeg tilsidst følte den største Modbydelig-

hed derfor, saa jeg stjal mig til at tage enkelte Morskabsbøger med i Skolen til min Underholdning. Lidt efter lidt svandt ogsaa det ind til et Ingenting, alt hvad min gamle Farmor havde fortalt om Vorherre, den dejlige Himmel med de mange skønne Boliger, hvori vi alle, som vare gudfrygtige Mennesker, skulde samles med ham og hans kære Engle, saa dette fantasirige Billede, som hun med Livlighed fremstillede for min Sjæl, lidt efter lidt forsvandt, og et andet traadte i Stedet, avlet af min egen Indbildningskraft og den mørke Tids voldsomme Vantro og det deraf flydende kolde og stive Skoleliv ved at høre Skolelæreren fortælle noget om Herrens Mirakler og andet mere om hans Guddommelighed, som han søgte at forklare, saa det hele fik Indtryk af en Taskenspillerkunstner. Jeg erindrer meget godt endnu, at engang Skolelæreren vilde forklare Herrens Mirakler ved Brylluppet i Kana, da forklarede han det saadan, at der var ogsaa en Student ved Universitetet, der kunde gøre det samme ved noget, han blandede i Vandet, kom jeg derved ubemærket ind paa den Tanke, at han vist ikke var andet end andre Mennesker.

Letnem af Naturen og med et meget agtpaagivende Blik paa Tidsaandens Retning, blev jeg tilsidst ganske indlevet i hele dens afskyelige, grove Vantro, som jeg ogsaa fra Hjemmet blev opdraget i; thi som foran er nævnt, var min Fader en meget oplyst Mand og læste alle den Tids vanthro Skrifter og Romaner for os om Aftenen, lige fra det blev mørkt og til sent ud paa Aftenen, tillige med en hel Del Romaner af samme Natur, som kildrede Sanserne og bragte mig ganske ind paa Fritænkeriets Gebet. Alt dette gjorde og en Del mærkelige Forandringer paa min hele Karakter, som ellers var meget barnlig og aaben og oprigtig, som jeg vist nok har arvet efter mine Fædre, som besad i det hele taget en elskelig Karakter, saa jeg blev noget falsk og følte nogen forfængelig Lyst til at disputere om Religionen, hvor det altid var min Opgave at undergrave den Levning, der endnu var tilbage, som havde lidt Ærbødighed for den gamle Tro, som just ej var meget. Jeg havde

desuden stor Lykke til at lære Fysik, og jeg glemte da ikke at opsnuse, hvad der i denne Retning kunde bestyrke mig i min Guds-fornægtelse, og Helmut's Naturlære¹⁹⁾ var mig derfor ogsaa en af de kæreste Bøger.

Endelig blev jeg konfirmeret²⁰⁾ og bestod mine Kundskabsprøver meget godt; thi det var dengang, som de fleste Steder endnu, slet ikke om Troen at gøre, langt mindre var der Tale om at bekræfte sin Daabspagt, saa vi som værdige Gæster kunde sætte os til Herrens Bord, og saaledes traadte jeg da ud i Livet som en Fritænker og talte altid om, hvad der kunde bestyrke mig deri. Dog skete det stundom, naar jeg gik ene, grublende paa Marken, at jeg overvældedes af indre, mægtige Følelser, der stemte mig til en underlig Vemod, som jeg søgte at gøre mig Rede for, saa jeg ofte hemmeligt knælede og bad til den Gud, jeg søgte at fornægte. Jeg var desuden begavet med en meget stærk Opfattelseskraft, men derimod var min Hukommelse ikke saa stærk, saa jeg meget snart glemte, hvad jeg i en Hast havde lært, saa en Del af min megen Læsning dunstede bort mellem den store Mængde, jeg gennemløb. Tidlig vant til Arbejde var jeg ogsaa meget flittig og havde let ved at udføre alle Slags Arbejder, saa jeg, hvor liden og spinkel jeg end altid har været, næsten overgik selv de stærkeste Karle ved alle de Arbejder, hvor det ikke kom an paa at bære eller løfte større Byrder.

Forlystelser, især Dans, elskede jeg med stor Lidenskabelighed, dog var de fleste Spil, især Kortspil, mig meget modbydelige, og derfor var jeg ogsaa meget afholdt, især af Pigerne, som altid er Yndere af Dans. Og jeg og et Par af mine Venner, en som hed *Poul Mosegaard*²¹⁾, og en, som hed *Kristen Hansen*²²⁾, som ogsaa var udmærkede Dansere, sad ofte, naar de andre Karle spillede Kort og drak, og spøjte med Pigerne og fortalte dem en Del af de romantiske Æventyr, som vi havde læst, og derved bidrog vi til, at vor lille By fik et temmeligt Opsving af den Slags Dannelse, saa der strømmede Folk til alle vore Lystigheder langt borte uden-

bys fra, ja, selv fra Købstæder. Og det var ikke sjældent, at virkelig dannede Folk selv tog Del i vore Dansegilder, som ogsaa var steget til en høj Grad af Dannelse, Ynde og Gratie, som desuden endmere fremhævedes ved Sædelighed og Finhed i Opførsel, som dengang savnedes selv i dem, man kaldte dannede Klasser. — Naar der ikke dansedes, sang man Kærligheds- og Nationalsange, som vi tre omtalte Karle afskrev af de Romaner og Digte, vi læste, og saaledes udøvede vi en meget god Indflydelse paa Byens Ungdom.

Vi samledes og alle tre meget ofte, og da drejede Talen sig altid om, hvad vi havde læst, og hvorledes enhver af os betragtede det læste, eller vi spadserede om Aftenen, talte om Stjernerne og alt, hvad der først mødte vort Øje, der kunde opløfte os til Beundring, men sommetider ogsaa for at spotte dermed. Vi stod saaledes alle tre og talte om Stjernerne og den opløftende Tanke, det var at tænke dem alle centraliserende om deres Solsystemer, og især naar vi kunde tænke os henstillet paa den hele store Solverdens Central-sol²³) og derfra skue de utallige Solverdeners Solsystemer staa i maalte Rader bag hinanden. Engang stod vi saaledes og talte om Stjernetaagerne, Mælkevejen og de mange smaa, dunkle, lysende Pletter, som Astronomerne var saa uenige om, og jeg husker godt, at Povl Mosegaard blandt andet sagde i en lidt spottende Tone: „Hvad mon Mælkevejen skal være til?“ hvortil jeg svarede i samme Tone: „Den skal være til at rulle alle Solverdenerne bort paa til Dommedag“.

I denne og flere Retninger søgte vi altid paa en spottende Maade at bidrage alt, hvad vi kunde, for at nære vort Fritænkeri, endskønt vi ofte sagde os selv indbyrdes, at en indre Stemme lod os fornemme, at vi følte os noget ængstelige og foruroligede ved slige Ytringer. Vi var saaledes meget tilbøjelige til at lade os henrive af den mørke Tids gruelige Vantro. Men under al denne Omtumlen paa Vantroens oprørte Bølger bevarede vi en høj Grad af Sædelighed, som hævdede os over den Tids store Fordærvelse, som egentlig stillede sig mest til Skue ved Svir og Drik og en meget raa Tøjlesløshed i Tale og Adfærd.

Under denne Livsudvikling, som vi selv dannede os, dels efter de Kilder, som bedst stemmede overens med vor Tankegang, og dels ved vore egne Granskninger over Naturen, hvori vi altid søgte at udlede den Sætning, at det skulde lade sig bevise, at man fra Skabningen og det skabte just ej kunde slutte sig til, at et højere Væsen var Aarsag til det heles store Frembringelse, da dette Væsen, mente vi, ogsaa maatte have en Oprindelse, som, omend vi tænkte os tilbage bag nok saa mange Evigheder, dog maa have været en Tid, da intet skabt og ingen Skaber var til, og idet vi fordybede os i saadanne svimlende Grublerier, følte vi altid en bundløs Tomhed i vore Sjæle. Og jeg, som egentlig var den, der ledte os ud i dette gruelige Tankevildnis, følte ofte en forvirret Gysen gribe min Sjæl, naar jeg i min Ensomhed fortsatte og fordybede mig i dette Kaos af Sværmerier, som saa ofte forvirrede mig saaledes, at næsten alt løb rundt med mig, naar jeg spekulerede over Verdens Oprindelse, Gud og Evighed og det umaadelige vide Rum, som engang maatte have staaet tomt eller i det mindste kun maatte have været opfyldt af et svingende Kaos, som har centraliseret det hele store Verdenssystem, som det svinger sig i det store vide Rum med sine utallige Solsystemer om den store Centralsol, hvorfra jeg troede, man maatte kunne overskue alle Solverdners Solverdner staaende i utallige Cirkler bag hinanden i den skønneste Orden og Harmoni til hinanden.

Imidlertid var jeg kommen til den Tid, da den religiøse Opvækelse²⁴) bredte sig over Kertemindeegnen, som vi spottede meget over, uden for Resten at bryde os videre om den; dog skete det, at Povl Mosegaard kom til at besøge dens Forsamlinger, som han syntes ikke saa ilde om, og kort sagt syntes han at drages lidt af disse Forsamlinger. — Han blev imidlertid syg, og under sin Sygdom grebet af den forfærdeligste Sjælekamp, som ganske bragte ham paa Fortvivlelsens Grund, hvori han udtalte sin Fordømmelsesdom over sig selv og alle dem, som han sagde, ej havde omvendt sig. — Jeg hørte de grueligste Rygter om ham, som kan tænkes, og skønnede jeg, frygtede jeg for, at han strengt vilde tiltale min dybe

Gudsforagt, som jeg allerede følte, jeg fortjente. Saa besluttede jeg at besøge ham, da han dog hidtil havde været min Ven, som jeg følte, fra mit Standpunkt til hans daværende Tilstand, som jeg umuligt kunde begribe, maatte være forbi.

Jeg gik altsaa til ham, og han var allerede kommen sig saa meget, at han kunde være oven Senge, og da jeg kom ind til ham, udbrød han i den mest bevægede Hulken og Graad og bad mig om Forladelse for alle de mange afsindige og syndige Ord, han havde sagt til mig, og tav atter stille, ligesom han vilde sige mig, at inden jeg forandrede min vantro Tankegang, kunde han ej indlade sig paa nogen Samtale med mig²⁵). Jeg gik meget rystet fra ham og følte, jeg maatte betræde en anden Vej, og jeg besluttede mig da paa, at jeg af ganske Hjerte vilde tiltræde Dydens, thi en saadan Galning, som min Ven var bleven, vilde jeg naturligvis ikke blive, noget jeg spottede over ved enhver Lejlighed.

Jeg begyndte da at læse flere religiøse Skrifter, især læste jeg med megen Velbehag Zollikofers Andagtsøvelser²⁶), Møllers Prækner²⁷), alle Bastholms Prækner og Religionsøvelser²⁸) med flere. Jeg var ogsaa meget varsom i mine Udtalelser alle Vegne og især ved Dansegilder, som jeg dog ej tog Del i uden ved Bryllupsfester, hvor jeg altid viste en Anstændighed, som jeg selv følte, smigrede mig, og da jeg altid forsvarede Dansens Uskyldighed, som den Tids Opvakte meget fordømte, saa anvendte jeg alt, hvad jeg kunde for det, i alle de Kredse, jeg havde Indflydelse paa, for end mere at give det hele et Anstrøg af Religiositet.

I mine Forældres Hus havde min Fader især udfoldet en stor Virksomhed, og denne var saa storstilet, at flere rationalistiske Præster besøgte ham for at kunne tage ham til Mønster, naar de vilde gøre deres vantro Lære gældende i deres Sognekredse, og han selv havde en stor Indflydelse alle Vegne, hvor han kom i Berøring med Folk, saa mange henreves af hans Veltalenhed i denne som i alle andre Retninger. Som forhen bemærket var Rationalismen fuldstændig indført i vort Hus. Kingos Salmer²⁹) var

afløste af den evangeliske Salmebog³⁰); Aftensalmer og Aftenbønner, som forhen blev læst og sunget hver Aften, maatte nu vige Pladsen for den evangeliske Salmebogs Aftensalmer og Zolikofers Andagtsøvelser med flere andre af den Tids rationalistiske Andagtsbøger, og alt, hvad der kunde skraves sammen af den Tids rationalistiske Bøger, blev iværksat med megen Iver, og deriblandt var „Naturens Skueplads“³¹) en meget yndet Bog. Den skønne Litteratur blev heller ikke forsømt i vort Hus, og deriblandt var 7 Bind „Forsøg i de skønne, nyttige Videnskaber“³²) og ellers en Del andre Bøger i den Retning, og de blev flittigt læst. Thi min Fader og jeg skiftedes til at læse de lange Vinteraftener, og det lige til Kl. 11—12 om Aftenen.

Imidlertid skulde vore rationalistiske Drømmerier forstyrres af alvorligere Tanker; thi da jeg (1° 1832) var bleven 28 Aar, blev jeg forlovet med min endnu levende Hustru, *Ane Hansdatter*³³), og i hendes Forældres Hus levede paa en Maade endnu Levningerne af den gamle Kristendom. Især var det Brorsons Salmer³⁴) og Retzius Prækner³⁵), som hørte til deres kæreste Andagtsbøger, og det var en stadig Regel hos denne Familie at læse en Præken af denne Bog hver Søndag og saa synge et Par af Brorsons Salmer. Dog var denne Vanehusandagt ikke i min Smag, thi den manglede Liv og Fyrighed og passede slet ikke, men var en hel Modsætning til min livlige Natur.

Men hvad der især bidrog til at vække hos mig alvorlige Tanker om Guds Kærlighed til Mennesker og om Tid og Evighed, det var de Besøg, Povl Rasmussen³⁶) gjorde til denne Familie, thi der bragte han altid Livets vigtigste Spørgsmaal paa Bane, om vort Forhold til Vorherre, og om vi turde stole paa at blive salige i den Tilstand, vi var i og efter det Liv, vi førte i vor uomvendte Tilstand. Jeg gjorde vel alle de Indvendinger mod ham, som jeg formaaede at gøre gældende, at naar vi tilstræbte at vandre Dydens Vej, saa blev vi nok salige, og at Gud slet ikke kunde forandre sit Forhold til os, saa det kunde nytte noget at tale om Omvendelse;

thi han var jo uforanderlig, saa det var en ren Misforstand at ville drage Gud ind i et Forhold til os, som var i et og alt fornuftstridigt imod Guds Egenskaber.

Men endskønt jeg strittede imod at blive salig af Guds Naade, hver Gang, vi mødtes, og Talen drejede sig derom, saa løsnedes dog Grunden, jeg stod paa i denne Retning, lidt efter lidt under mig, og det varede ikke ret længe, inden jeg følte mig ganske besejret og vidste hverken ud eller ind. Dertil bidrog dog ogsaa foruden Povl en Sømand, som hed *Johan Due*³⁷). Han gik herud at fiske i Dalby Bugten, hvortil Gaardens Jorder paa en lang Strækning grænser. Han var et meget begavet Menneske, og især var han meget musikalsk, og naar han sang de gamle Salmer for os, navnlig Brorsons Svanesange³⁸), saa fik de en Klang for mit Øre, der for mig var mageløs; thi jeg havde jo aldrig hørt nogen levende Salme-sang — og især greb den Salme mig mægtigt til Hjerte: „Op, I Kristne, ruster Eder“³⁹), thi den Salme sang han med en Kraft og Inderlighed, saa den ganske henrev mig, og jeg ønskede i mit stille Sind, at jeg bare kunde komme til at elske den gamle Salme og syngte den med samme Kraft og Inderlighed som Johan Due.

Jeg fattede det Forsæt, at nu vilde jeg daglig beflitte mig paa at blive et bedre Menneske, og at jeg nu vilde lære af min Ven Povl og Johan Due, hvorledes jeg kunde blive omvendt og blive lige saa glad og lykkelig som dem.

Men da jeg var bleven greben af denne Tanke og begyndte for Alvor at forbedre mig og bad Vorherre om Kraft dertil, da forbarmede han sig over mig og greb min vildfarende Sjæl paa Vej til Fordærvelse, saa jeg stod blottet og nøgen i min egen indbildte Retfærdighedsklædning, saa at jeg følte, at al Forbedring var umulig for mig, og forøgede med Bjærgvægt min Syndebyrde for hver en Dag, der henrandt, og Død og Fordømmelse fulgte mig tillige med en forfærdelig Helvedangst allevegne, hvor jeg gik og stod, saa jeg havde ingen Ro hverken Nat eller Dag, men var nær ved ganske at fortvivle over Syndens forfærdelige Følger. Ja, jeg følte

hele Vægten af, hvad Grundtvig synger i et Vers i sin „Nyaarsmorgen“⁴⁰), som lyder saaledes: „Da følte jeg arme i Midvinter sval, at Lys uden Varme er Helvedes Kval“, og nu gav jeg gerne mit Liv hen, naar jeg blot kunde tro, at Gud vilde være mig naadig.

Jeg ransagede nu for Alvor Salmerne og Bøgerne af den gamle Tro for deri at skimte blot et eneste Glimt af den Guds Kærlighed, jeg hidtil havde forskudt, men det vilde ikke lysne op for mig nogen Steder, saa jeg følte mig ganske ulykkelig og forladt af Vorherre. Mine Venner søgte at trøste mig alt, hvad de kunde, og Povl Rasmussen og Johan Due var især utrættelige og behandlede mig med en mageløs Ømhed og Barmhjærtighed, men der var ingen, som kunde trøste mig; thi Djævelens Fristelser bestormede mig alle vegne med de Tanker, at jeg frivilligt havde forskudt Guds Naade, saa hos ham var der ingen Hjælp at vente for mig. Thi jeg var og blev et Fortabelsens Barn.

Dog, Vorherre han er dog sine tro, ogsaa naar de mistvivle; thi en Nat, da jeg laa i denne Helvedangst og kæmpede med Fortvivlelsens hele Vægt mod Djævelens Fristelser og bad med Angrenshede Taarer, at Gud dog ikke vilde forskyde mig, men for Jesu Kristi Skyld være mig naadig, da lysnede det med ett op for min Sjæls Øje, og det var for mig, som om Djævelen virkelig og personlig forlod mig, og jeg følte den saligste Ro i mit Indre. Om det nu var i en aandelig Feberanstrengelse, jeg følte, den Onde forlod mig, eller han virkelig havde Adgang til mig, og nu maatte vige Pladsen for Guds Naade, det ved jeg ikke, men dette ved jeg: at jeg fra dette Øjeblik fik Ro for min Sjæleangst og følte mig glad og lykkelig som Guds kære Barn.

Mine Venner glædede sig med mig og lovede Vorherre inderlig for hans store Barmhjertighed imod mig, saa der var Glæde over Glæde over min Omvendelse, baade hos mig selv og hos alle Guds Børn, men jeg fik ogsaa at fornemme Forfølgelsens hele Bitterhed imod mig i mit Hjem og af mine gamle Venner, som jeg ej nu kunde pleje Venskab med længer. Men især var det hjemme blandt

mine Forældre og Søkende, jeg maatte taale de bitreste Krænkelser. Min Fader var dog værst imod mig, men da det ikke vilde være passende her at beskrive disse Forfølgelser, og det desuden vilde oprive mangt et lægt Saar i mit Hjerte, saa vil jeg ikke berøre disse, men gaa over til at beskrive det Forhold, jeg kom til at staa i til de Opvakte og de gudelige Forsamlinger.

Der var da ogsaa mange Ting at iagttage. Vi maatte for det første ikke læse andet end gudelige Bøger, og vi skulde ogsaa gaa i de gudelige Forsamlinger hver Søndag, ja, man havde ogsaa et skævt Øje til os, naar vi gik i Marken og Haven for at glæde os over den skønne Natur og Guds store Almagt til at fremkalde og opholde den, og da jeg langt fra kunde stemme overens med de Opvakte i noget af dette, saa var man ikke saa lidt mistænksom imod mig og lod mig føle det ved enkelte Lejligheder. Saa hvor jeg søgte Trøst imod den Forfølgelse, jeg led, mødte jeg ofte Uvilje.

I Forsamlingerne kom jeg ikke ret tit, thi dels turde jeg ikke for min Fader, og dels fandt jeg dem ogsaa noget trættende og kedsommelige. Den første Gang, jeg var i disse Forsamlinger, det var i Kærby, hvor en Mand, som hed Anders Larsen⁴¹⁾, ledede denne. Han, denne Mand, var næsten skriftlærd, og han indledede Forsamlingen med en meget lang Bøn. Derefter blev der sunget en Salme, og efter den læste han en luthersk Præken; men denne Læsning havde nær aldrig faaet Ende; thi for hvert lille Stykke, han læste, holdt han en lang Tale, og da han endelig fik Prækenen læst, holdt han en meget lang Tale over dennes hele Indhold. Og naar man nu ved, at Luthers Prækener⁴²⁾, som de er oversatte paa vort Modersmaal, er noget tørre, og at Forsamlingsprædikanten uagtet sin Dygtighed og Lægmandsskriftklogskab ogsaa var meget tør til at udtvære sit Foredrag, saa vil man vist med mig erkende, at den Slags Forkyndelse af Evangeliet maatte være mere trættende og søvndyssende end oplivende, saa at i Stedet for, at den skulde opbygge og glæde vore Hjerter, nedstemte den mig til den nedtrykkende Kedsommelighed. Da der saa endelig var sunget en Salme

til Slutning, og Forsamlingen syntes hævet, kom Manden hen til mig og bød mig Velkommen i deres Forsamling, og da det var første Gang, jeg bivaanede disse, saa holdt han en Slags Skriftetale for mig i en Tale, der endnu var længere end de foregaaende Taler, han havde holdt den Aften. Jeg kunde naturligvis ikke høre eller samle et eneste Ord af, hvad han talte til mig om, men ønskede af mit inderste Hjerte, jeg kunde slippe ud i den fri og friske Luft. Og jeg følte det gladeste Øjeblik af denne Aftens Forsamling, da den endelig blev hævet, da jeg kunde sige Godnat og komme ud under Guds fri Himmel.

Da jeg og Povl Rasmussen gik hjem, vilde han, som jo var meget rimeligt, vide, hvordan jeg havde glædet mig i denne Forsamling, og om det ikke var herligt at komme der. Jeg blev derover sat i nogen Forlegenhed med at svare ham; thi, sagde jeg ham, hvorledes jeg fandt mig til Mode der, vidste jeg nok, at Povl vilde tvivle paa, om jeg mente det ærligt og oprigtigt nok med min Kristendom, og jeg svarede ham da, at jeg syntes godt om Forsamlingen, og at det var en dygtig Mand, der ledede denne, saa man næsten skulde tro, han havde særlig uddannet sig til Evangeliets Forkyndelse. Det pinte mig imidlertid meget, at jeg paa en Maade roste Forsamlingen, men der var næsten ingen Udvej til at undlade dette, naar jeg vilde bevare de Folks Venskab, som med den ømmeste Deltagelse søgte at trøste mig under den Forfølgelse, den Spot og det Had, jeg for Troens Skyld var udsat for i mit Hjem og den Kreds af Familie og Venner, som hørte til vore huslige Kredses fortroligste Selskab.

Desuden elskede jeg de saakaldte Hellige med mit fuldeste Hjerte; thi uden de mange Fejl og Brøst, der var ved deres Forsamlinger, foruden hele deres Maade at tage Livet paa, var det nidkære og alvorlige Kristne, der med Varme og Iver kæmpede for Guds Riges Udbredelse og deres egen Salighedssag, og som taalte megen Forfølgelse for deres Tros Skyld, og derfor var det meget pinligt, at jeg i flere Henseender ikke kunde være med dem

i deres Livsbetragtninger og den aandelige Levemaade, de fulgte, og som de søgte at paatvinge dem, som vilde høre Vorherre til.

Jeg levede derfor meget ensomt, fordi jeg ikke godt kunde taale at se og mærke al den Mistænksomhed, man havde til mig, og jeg læste alle dens Tids Bøger, jeg kunde faa fat paa, for at faa at vide, om jeg var paa den rette Vej eller ikke med Hensyn til den Levemaade, jeg fulgte. Men jeg fik ingen Ting ud af mine Under-søgelsler i denne Henseende; thi det var jo pietistiske Bøger, man havde at byde frem i kristelig Retning dengang, og i dem fandt jeg intet Indhold, saa jeg befandt mig i en meget pinlig Stilling, og det fordi min Samvittighed aldrig bebrejdede mig, naar jeg om Søndagen gik i Marken, ved Stranden, i Haven eller andre Steder i Naturens Rige for at fryde og glæde mit Hjerte over at se de bølgende Kornagre, de rullende Bølger, de duftende Blomster og at høre den glade Fuglesang tone mod mig over den hele skønne Natur, men at den — Samvittigheden — netop stillede min Længsel og sagde mig, at den ophøjede Storhed, hvori Gud aabenbarede sig i Naturens Rige, lignede et naadefuldt Glimt af den Herlighed, vi var skabt i, naar Guds Naade i Kristus Jesus Vorherre aabenbarede sig i vort Hjerte, saa vi med barnlig Tillid kunde kalde Gud vor kære Fader og vi igen at være hans kære Børn.

Men som ovenfor anført, var jeg altid bedrøvet over, at mine Venner, som var mig til megen Glæde og Trøst, ikke kunde følge mig i denne Retning, men ansaa det for Udskejelser, naar man vilde nyde Glæder i Naturen, og i den Betragtning, at Naturen, som skabt af den himmelske Fader, ogsaa skulde tjene til at lovprise hans Navn og forherlige det paa Mark og Strand, i Skove, Bakker og Dale som en yndig Billedskrift, hvori han ligesom stod iklædt hele sin guddommelige Majestæt. Men her, hvor vi ogsaa skulde mødes som Kristne, her var det netop, ligesom vore Veje skulde skilles, og jeg følte dette med dyb Vemod og var mange Gange meget ængstelig for mig selv. Thi jeg følte godt, at Slangen lurede netop her mest paa at saare mig med sin giftige Brod, og dette forøgede

min Uro i høj Grad, saa jeg vidste hverken ud eller ind. Vel trøstede enkelte Naadeglimt mig engang imellem, og især følte jeg mig inderlig trøstet ved en Drøm, jeg havde.

Jeg drømte nemlig en Nat, at der var en stor Forsamling i vort Hus, men at jeg var overordentlig bange og vemodig stemt, saa jeg næsten ikke turde være i vort Hus, og der var heller ikke nogen, der talte med mig, men at derimod hele Forsamlingen havde Øjet henvendt paa en Dør, der gik ud i Haven mod den østlige Side af det Værelse, hvori jeg befandt mig, og hørte en sær Hvisken og Mumlen af dem, der stod længst borte, der ogsaa fæstede Øjet paa den nævnte Dør. Der blev en forunderlig Uro paa dem, der stod længst borte, og endelig hørte vi dem sige: „Vorherre kommer.“ Jeg tænkte: „Det kan ikke være muligt“, thi Trængslen var saa stor, at det var næsten umuligt, at nogen kunde trænge igennem der, men alligevel kom Vorherre, og de tætte Skarer aabnede uden mindste Anstrengelse sig for Vorherre, som jævnt og roligt skred frem gennem Folkestimlen og gik hen i den Retning i Huset, hvor jeg stod og gruede for, at enten vilde Vorherre ikke værdige mig et Naadeglimt eller, hvad der endnu var værre, give mig en streng Irettesættelse. Den største Forfærdelse betog mig, da han nærmede sig mig, og det var for mig, som jeg skulde synke i Gulvet. Da han var kommen hen ved Siden af mig, og jeg syntes, han vilde gaa forbi mig uden at bryde sig om mig, bøjede han sig ned og tog mig paa sine Arme og gav mig et Kys, der som en salig Strøm gennembævede min Sjæl og mit Hjerte, hvorpaa han satte mig ned igen.

Derpaa vaagnede jeg, men jeg følte mig inderlig vel til Mode og atter trøstet igen, og Vorherre gav mig saaledes enkelte Gange Trøst og Mod, naar jeg som det svage Rør svajede hid og did for Verdens Kastevinde, som jeg skulde oprives af dem og forsvinde i dens brusende Strøm.

Endelig opvakte her en lille Vennekreds paa Hindsholm. En ung Karl, som hed Hans Pedersen⁴³), min Broder Morten og hans

Kone og hendes Søster i Bogensø. Saa nu begyndte ogsaa Forsamlingerne herude, idet min Broder Morten, som var mere indtaget i de gudelige Forsamlinger, lod saadanne afholde i sit Hus. Kristen Madsens⁴⁵) Efterfølger i Bregnør, Rasmus Nielsen⁴⁶), afholdt gerne disse Forsamlinger, og han var ogsaa en dygtig og begavet Mand til at lede disse, og han havde som Lægmand erhvervet sig et stort Forraad af bibelske Kundskaber, som i Forening med hans Hjertelighed og øvrige store aandelige Evner gjorde ham til et stort og udvalgt Redskab til at føre Ordet ved disse Sammenkomster. Desuden sang han dejligt, saa han alene ved sin kraftige og hjertelige Sang kunde sætte Liv i enhver, der havde den mindste Grad af Følelse for en skøn og fuldtonende Sang.

Jeg vedblev dog at have mine egne Grublerier. Der var altid et Hul i Livet, som jeg ikke kunde faa udfyldt i disse Forsamlinger; der var en Længsel i mit Hjerte, som jeg ikke kunde faa stillet, og inden jeg fik Ro, og mine aandelige Længsler blev tilfredsstillede, følte jeg, at jeg ikke kunde blive lykkelig. Som jeg saaledes trængtes baade for uden og for inden i det daglige Liv herhjemme af Spot og Forfølgelse og i mit Hjerte af Uro, Anfægtelser og Fristelser, fik jeg en Dag fat i Grundtvigs Søndagsbog⁴⁷), som paa en mig ubekendt Maade havde forvildet sig ind i vort Hus, uden at nogen havde læst et Ord i den. Denne Bog af denne forunderlige Mand, som hverken Verdens eller Guds Børn kunde lide, „den,“ tænkte jeg, „skal du dog læse en Præken af.“ Ikke fordi jeg troede at faa noget Udbytte deraf, men dog for at kende lidt af denne sære Mands Tanker om Kristendommen. Thi de underligste Rygter om ham lød i alle Munde, og baade Kristne og Verdens Børn var bange for ham. De Kristne ansaa ham for en Kætter, der benyttede Kristendommens Sandheder for dermed at udrydde den, og Rationalisterne for, at han snart vilde styrte den Trone, Fornuftens Gudinde havde bestaget, for at tiltvinge sig den Tilbedelse af alle Jordens Folkefærd, hun endnu havde manglet, for at være virkelig Verdensherskerinde paa den hele Jordens Kred.

Og saaledes stod Grundtvig for os som en frygtelig Kæmpe, der svang Sværdet over Hovedet paa os alle med lynende Kraft.

Det var Søndag, og jeg gik ud i Haven med Grundtvigs Prækner og satte mig paa en Bænk og begyndte at læse paa en Præken, men jeg kom ikke langt i Præknen, inden jeg hensmeltede i de ømmeste og vemodigste Følelser, saa Glædestaarerne trillede ned over mine Kinder, thi en saadan Præken havde jeg endnu aldrig læst, eller nogen Tid hørt Gudsordet præket eller beskrevet med en saadan Trosvarme, Kraft, Inderlighed og Begejstring som i denne Præken, saa nu følte jeg, endskønt meget dunkelt, hvor der var Trøst og Hvile for barnlige og bekymrede Sjæle. Ja, jeg følte allerede en sød Hvile og en salig Fred i min Sjæl oven paa Læsningen af denne Præken, og nu var jeg sjæleglad ved, at jeg havde funden, hvad jeg søgte: Trøst, Fred og Glæde i mit Hjerte, og jeg takkede Vorherre af Hjertens Grund derfor.

Grundtvigs Søndagsbog blev nu den eneste Andagtsbog, jeg læste, og jeg blev snart fortrolig med dens skønne poetiske Stil, og da jeg havde tilegnet mig dens Betragtning af Daabspagten i Forhold til Skriften, og det var bleven mig nogenlunde klart, hvad der ene og alene skulde lægges Vægt paa: nemlig, at vi kunde kun være Guds Børn, naar vi stod i vor Daabspagt, og at den hellige Skrift var den Bog, der kunde oplyse og vejlede os dertil og beskrive det Guds Rige, som hvilede paa denne Troens Grund.

Saa snart dette var blevet mig klart, saa havde jeg ingen Ro paa mig, inden jeg fik mine Venner til at erkende det samme, og jeg gik da til mine Venner og tog mine Prækner med, læste dem for dem og forklarede dem, som jeg kunde bedst, og jeg havde den Glæde, at og de — mine Venner — blev glade derved, og jeg fik saaledes oprettet et lille Læseselskab⁴⁸⁾ her paa Hindsholm, der udelukkende læste Grundtvigs Prækner tillige med, hvad jeg ellers kunde overkomme at købe af Grundtvigs Skrifter. Jeg søgte ogsaa at give dem Indgang i mine Forældres Hus, men min Fader vilde ikke høre dem læse eller taale, at jeg læste dem højt i vort Hus,

hvorimod min Moder⁴⁹) gerne vilde have, at jeg læste dem, naar Fader ikke var hjemme, og jeg var inderlig glad derover; thi hun var syg, og jeg har det glade Haab at samles med hende i Guds Rige. Hun levede heller ikke ret længe under denne Sygdom, der endte med en Brystvattersot, hvorefter hun efter kort Tids Lidelser døde i 1836 i en Alder af 65 Aar.

Hun var ellers en stiltfærdig og stræbsom Kone i sit Hus, havde tillige megen Skønhedssans, saa alting var propert og net i Huset som ogsaa i Haven, hvor jeg maatte hjælpe hende, saa vort Hus og Have var et af de skønneste her paa Egnen, saa langt vi var kendt. I Oplysningen var hun en af Egnens mest fremragende Kvinder. Men hun søgte ikke at glimre dermed, thi hun var som oven anført en af de stille Kvinder og tillige noget tungsindig af Naturen.

Efter hendes Død indtraadte der et ganske andet Forhold i vort Hus. Min yngste Broder, Jakob⁵⁰, som var hjemme tillige med mig, blev den, der tillige med min Fader bestyrede Gaardens Anliggender, og jeg maatte finde mig i at adlyde dem i et og alt, saa jeg var anset og blev behandlet som en Tjenestekarl, og — Gud ske Lov! — jeg fandt mig deri med Taalmodighed. Min Broder var da ogsaa efter den Myndighed i Gaardens Bestyrelse, der var overdraget ham af min Fader, dog noget venligsindet imod mig, saa han ikke, som han kunde, lod mig føle sin Myndighed, og da min Fader, som var Sognefoged, sjælden var hjemme, saa gik det nogenlunde roligt til herhjemme.

Imidlertid indtraadte der en Forandring herhjemme med Bestyrelsen af Husholdningen, som fik Indflydelse paa min Stilling i Hjemmet; vi havde jo en Husholderske, men hun spillede ganske fallit med Husholdningen, saa det ikke kunde gaa længere med hende, og vi skulde nu til at se os om efter en anden Husholderske, som kunde styre Husets indre Anliggender. Man forsøgte da at faa Gaarden fæstet til min Broder, som da skulde giftes, og saa var den Sag bragt i Orden. Men da min Fader var hos Herskabet om

at faa Gaarden i Fæste til min Broder, fik han et bestemt Afslag derpaa med den Erklæring, at det havde bestemt, at jeg skulde have Gaarden i Fæste, saa derved var intet at gøre. Min Svigerfader, Smeden Hans Simonsen⁵¹⁾, som var Herskabets mest fortrolige Ven, havde ved sin store Indflydelse faaet Herskabets Løfte om, at ingen uden jeg skulde faa Gaarden i Fæste, og skønt Kammerherren⁵²⁾ hadede mig af sit fuldeste Hjerter, fordi jeg var af de Hellige, saa kunde han ikke bryde sit tidligere givne Løfte. Og da Kammerherreinden var meget velstemt imod mig og ved en egenhændig Skrivelse bevidnede dette for mig, fordi jeg paa hendes Fødselsdag gerne sendte min Lykønskning paa Vers, saa holdt hun fast, at ingen anden skulde have Gaarden i Fæste, og naar hun vilde have noget sat igennem, kunde det ikke hjælpe, at enten Kammerherren eller nogen anden satte sig imod, saa det var mig nok, naar hun stod paa min Side.

Min Fader var derfor nødsaget til at opgive sin Plan med at faa Gaarden i Fæste til min Broder, og mine Søstre og min Broder Morten søgte nu at overtale min Fader til at lade mig faa Gaarden, men det vilde ej lykkes, hvorimod han indvilgede i, at jeg skulde giftes med min endnu levende Hustru, hvilket blev bestemt, og vi holdt vor Bryllupsfest den 7. Januar 1837 med stor Højtidelighed. Thi hele Herskabet var til vort Bryllup og den unge Baron Fritz⁵³⁾ tillige med sin unge Fru Baronesse, og Forvalteren⁵⁴⁾ og hans Fru Kone fulgte os til Kirken. Min unge Kone blev nu Husets Bestyrerinde, og det gik rigtigt godt for hende, saa hun vandt baade min Faders og hele Familiens Yndest, hvorimod min Stilling over for min Fader og Broder blev uforandret, ja, næsten strammet, som jeg ikke anser det for rigtigt her at berøre.

Dog fik denne min trykkende Stilling snarere Ende, end jeg havde haabet, thi min Broder, Jakob⁵⁵⁾ som var forlovet, fik i Sinde, da han ikke kunde komme i Besiddelse af Gaarden, at han vilde købe sig en Ejendom, og han rejste da til Grenaaegnen i Jylland og købte sig en lille Gaard i Vejlbj en Mil fra Grenaa,

holdt derpaa Bryllup herhjemme, rejste saa over og tog sin Ejen-
dom i Besiddelse.

Nu var jeg da alene hjemme hos min Fader og maatte tage mig af Gaardens Drift, thi som før antydet var min Fader ikke ret meget hjemme, og da han desuden begyndte at blive noget svagelig, kunde han heller ikke taale de Besværligheder, som er en Følge af Gaardsbestyrelse, og det blev da besluttet, at jeg maatte faa Gaarden i Fæste. Min Svigerfader gik da til Kammerherren, som tog noget bøst imod ham, men lod sig dog formilde, saa han svarede min Svigerfader, at jeg selv kunde komme og hente Konditionerne paa Gaarden. Det var jeg just ikke meget glad ved, thi jeg kendte hans egne Maade at tage imod Folk paa, som han ikke syntes om, men jeg var jo nødsaget til at møde hos Kammerherren, hvis jeg vilde have Gaarden, og jeg gik da til ham den bestemte Dag og det bestemte Klokkeslet, han havde berammet, og meldte mig hos Tjeneren, som straks meldte, at jeg var kommen.

Hr. Kammerherren var ogsaa straks til Stede at tage imod mig, og skønt det første Sammenstød med ham var noget ubehageligt, saa var det dog ikke saa slemt, som jeg havde ventet det, og han blev tilsidst meget venlig stemt imod mig og sagde, at jeg skulde nok faa Gaarden i Fæste, og bestemte tillige, hvilken Dag jeg maatte hente min Fæstekontrakt⁵⁶) hos Forvalteren, som jeg ogsaa modtog den af ham bestemte Dag. Og jeg opnaaede saaledes under Guds naadige Styrelse at blive Fæster af min Fædrenegaard, hvilken Bopæl og Plet paa Jorden jeg elsker mest af alle Jordens Herligheder, og jeg var meget lykkelig ved efter de mørke Udsigter, der syntes at skulle tilintetgøre dette Haab, saaledes imod al Forventning at faa dette mit kæreste timelige Ønske opfyldt.

Jeg og mine Venner samledes nu enkelte Gange hos mig og læste Grundtvigs Prækner, og hvad jeg eller kunde faa at købe af Grundtvigs Skrifter. Men naar jeg havde faaet fat paa en ny Bog af Grundtvig, besøgte jeg mine Venner og samlede dem og forelæste og samtalte med dem om deres Indhold, hvori der altid

var for os en ny aandelig Rigdom, saa vi altid havde nok at tale om.

Paa Schelenborg var Grundtvigianismen ogsaa, trods al Modstand imod den, trængt ind, idet nemlig en Husjomfru, som hed Marie Rønning⁵⁷), og en Karl, som hed Anders Gamborg⁵⁸), var blevet smittet af den, og ikke det alene, de vovede ogsaa at indbyde mig og mine Venner til at samles med dem i en Havestue paa Gaarden for at høre en af Grundtvigs Prækner. Jeg og nogle af mine Venner vovede os ogsaa derud, da vi troede, at Jomfruen og Karlen nok vidste deres Sikkerhed for, at det ikke blev opdaget, at vi var der. Men skønt de havde taget deres Forholdsregler i denne Henseende, blev baade de og vi skuffede i denne Tro, thi vi havde ikke været der uden faa Øjeblikke, saa kom der et hemmeligt Vink fra en af Pigerne paa Gaarden, at man havde opdaget, at vi var samlet der, og at Kammerherren tillige med Forvalteren og det øvrige Tjenerskab, og hvad dertil hørte, var øjeblikkelig i Vente for at drive os ud af Gaarden. Vi maatte nu skynde os at pakke sammen og slukke Lysene for ikke at blive opdaget, og Jomfru Rønning og Anders Gamborg maatte føre os ud igennem Haven ad en hemmelig Gang til Marken for ej at blive opdagede, som de vidste, var sikker nok, uden for saa vidt de skulde have deres Hunde med for at opsnuse os. Thi da var der intet andet Raad for os end at give os fangen og vente paa, hvad Kammerherren vilde gøre ved os. Men vi slap Gud ske Lov vel fra Gaarden, thi da man ikke traf os i Havestuen, kom Kammerherren i den Tro, at der ingen var, og vi slap saaledes med Skrækken denne Gang, og vogtede os for Fremtiden at komme Gaarden nær paa den Maade.

Vi havde imidlertid ingen Ro paa os og anstrengte os til det yderste for at udbrede Grundtvigs Anskuelse og Oplysning om Gudsordet, som skaber og er i Følge med Naademidlerne over Daaben og Herrens Bord med Herrens Bøn, og vi besluttede derfor at gæste Drigstrup Sogn for i de gudelige Forsamlinger at indføre denne grundtvigske Oplysning. Men der var intet at gøre hos

disse Folk, hvad dette Spørgsmaal angik, men de viste os fra sig med Bitterhed og kaldte os Kættere, der vilde fordreje Guds Ord og ikke holdt det i Ære, som det lød i den hellige Skrift. Dog vakte det en Del Opsigt, især iblandt de unge, den nye Tankegang, vi efter Grundtvig søgte at gøre gældende imellem Skriften og Ordet og navnlig mellem den hellige Skrift og Gudsordet, som det lyder til os ved Daaben og Nadveren fra Vorherre, som det evige Livsord; saa en Del blandt Ungdommen fulgte os paa Vej hjem for at samtale med os om denne for dem ganske nye Maade at betragte Skriften og Guds Ord paa, og det lykkedes ogsaa at opklare dette Spørgsmaal for enkelte af dem, saa deres Begreber vandt Lys til at opfatte disse Tanker af den grundtvigske Oplysning paa den rette Maade.

Derimod var det mere vanskeligt at faa dem til at begribe den folkelige Sag, som vi efter Grundtvig søgte at klare for dem, som den stod i Forbindelse med Kirke, Stat og Skole, og vanskeligst var det med Skolen, som havde et dobbelt Forhold i sin Bestaaen: et til Folkelivet, et til Menighedslivet; saa her i disse Spørgsmaals Besvarelser kunde vi ikke komme til Forstaaelse med hinanden og kom det heller ikke senere og er ej heller kommen det endnu, fordi Pietismens dybeste Rod endnu ikke er oprykket i Drigstrup Sogn. Imidlertid vakte vore Besøg i Drigstrup Sogn en Del Kamp og Strid. Thi de gamle Pietister stod jo stift paa det gamle Bogstav og Lovvæsen, saa hos dem kunde ej være Tale om Grundtvigs Oplysning eller noget, der stod i Forbindelse dermed, og mellem Ungdommen gik det kun smaat, saa det var kun de store Livsspørgsmaal om Naademidlerne og Gudsordet, de fik nogenlunde klaret, og dog ikke uden en sær forvirret Sammenblanding med den hellige Skrift.

Dog varede det ikke længe, inden Rasmus Nielsen⁵⁹), som holdt Forsamlinger deroppe, fik lidt fat paa Spørgsmaalene. Thi han havde købt Grundtvigs Prækner og læste ofte op af dem i Forsamlingen. Men den gamle pietistiske Skole, han havde gennem-

gaaet, gav dog hans Opfattelse af Trosordet og Skriftens Forhold til hinanden en ejendommelig Retning, saa ganske klar over dette Spørgsmaal var han ikke. Men den hjertelige Maade, han foredrog Trosspørgsmaalet paa, var alligevel opbyggelig og tiltalende, saa vi havde ham ofte herude paa Hindsholm at holde Forsamlinger, og vi var rigtig glade ved at høre ham tale; thi hans Foredrag var der Liv og Kraft i, og de var ordnet godt, saa kun faa Præster kunde gøre det bedre.

Efter at vi saaledes her paa Hindsholm havde samlet os om Grundtvigs Søndagsbog⁶⁰) og hans „Sangværk til den danske Kirke“, udkom der i 1841 en Samling af Taler og Skjaldeord, kaldt „Kærminder til Kong Frederik d. VI's Krans og Skjaldeblik paa Danmarks Stjerne“⁶¹), som tildrog sig min Opmærksomhed. Jeg købte disse Bøger, og hvor blev jeg inderlig glad ved at læse dem. Jeg havde vel forhen læst enkelte Skjaldekvad i Lindbergs Kirketidende af Grundtvig⁶²), men jeg havde endnu ikke set noget af ham, der stillede Modersmaalet, Minder og Folkelighed og alt, hvad der er dansk, i bedre Lys og Klarhed, som jeg fandt dem her fremstillet og især tiltalte de to Taler mig, den ene om Himmelen, Jorden og Havet, og den paa Kong Kristians Kroningsfest med Tekst: „Vi vide, vi er overgangen fra Døden til Livet“ osv., hvor han skildrer Danmarks Folkeaand i saa poetiske, skønne og levende Træk, at det ganske henrev mig til Beundring og smeltede mig hen i Glædestaarer, saa jeg besluttede, at jeg vilde udbrede folkelig Oplysning i en saa vid Kreds som muligt, og jeg samlede da mine Venner for først at føre dem ind i dette Folkelighedens skønne Tempel.

Men det gik ikke saa nemt, som jeg havde troet, det vilde gaa i denne Retning. Thi de kunde ikke forstaa, at det at være dansk, at elske sit Fædreland, Folkeaand, Modersmaal, Oldtidsminder, Billedsprog og Poesi kom Kristendommen noget ved, og skønt jeg sagde dem, at jo skønnere Menneskelighed, et Folk ejede og hjerteligt tilegnede sig, des bedre kunde Guds Ord slaa Rod og bære

skønne Frugter i Folkelivet som den gode Jord, som dertil var bearbejdet af Folkeanden, den Engel, sendt af Gud som Herold, der skulde lede Folket hen til Vorherre i Daaben ligesom Juleenglen, der forkyndte Jesusbarnets Fødsel og lagde Julesangen paa deres Tunge: „Ære være Gud i det høje“ osv. Endskønt jeg efter Evne gjorde dem dette saa begribeligt, som jeg efter mine Evner formaaede, og sagde dem, at vort Modersmaal som en Levning af Guds Billede og af det Guddomsord, der skabte os, derfor maatte være os dyrebart, fordi Folkeanden levede deri, naar det var levende i vort Hjerte og vor Mund, fordi det var hans Gerning og Udtryk for alle vore naturlige Følelser. Kort sagt: den hele Menne-skelighed, der ved Guds Ord blev genfødt i Daaben til at være den Helligaands Tempel.

Men denne Tankegang var det ikke saa nemt at faa dem indprentet. Dog bragte jeg det saa vidt, at jeg fik dem til at høre mig læse Grundtvig Taler i Dansk Samfund⁶³) og synge de Sange der blev sungne, og vi fik saaledes en lille Dansk Forening⁶⁴) oprettet, hvor vi læste og talte sammen om alle de store Livsspørgsmaal, som Grundtvig talte og skjaldrede om: Fædreland, Modersmaal, Frihed og Oplysning og alle vore skønne Oldtidsminder, saa vi havde nok at samles om. Jeg havde nu snart et stort Bibliotek af Grundtvigs Skrifter, saa de lange Vinteraftener kunde jeg jo gennemlæse en Del og tillige blive nogenlunde fortrolig dermed. Min kæreste Læsning var imidlertid foruden Grundtvigs Taler i „Dansk Samfund“, og hvad han ellers skrev og talte om den folkelige Sag, hans store Mytologi eller Sindbilledsprog⁶⁵), og ved Læsningen af denne Bog kom jeg til at elske vore Oldtidsminder og glædede mig over dem som et Barn, og jeg blev ogsaa saa fortrolig med vore Oldsagn, som kun faa i min Stilling er det endnu.

Min Faders Sygdom, som daglig forværredes, førte snart Døden med sig, og han døde i 1843⁶⁶) i en Alder af 67 Aar, og jeg kom derved mere og mere i Bymændenes Lag. Men i Førstningen var de ikke gode at komme i Lag med, men det varede ikke længe,

inden jeg fik Bugt med dem, thi naar de anfaldt mig med deres bidende Spot, følte jeg en højere Livsmagt sætte mit Hjerte og hele Væsen i Bevægelse, saa jeg med knusende Vægt kunde binde Munden paa dem, og tilsidst blev de saa bøjelige og fortrolige mod mig, at de ikke kunde undvære mig, og jeg var saaledes deres højre Haand i et og alt. Jeg skrev Adresse for dem til Formanden i Roskilde Stænderforsamling om Hoveriets Ophævelse⁶⁷), jeg blev valgt til Medlem af Fattigkommissionen, og i Følge Lov af 13. August 1841 blev jeg valgt til Sogneforstander og Formand i Sogneforstanderskabet. Saa led jeg forhen Had og Forfølgelse, syntes det, som om man nu anstrengte sig for at give mig Oprejsning for de forhen lidte Krænkelser, noget, jeg for Resten ikke satte stor Pris paa, da jeg af Naturen altid har følt en vis Modbydelighed for Forretningslivet.

1847⁶⁸) blev vi enige om i en lille Vennekreds at afholde en Folkefest i Dalby paa Kr. d. 8.s Fødselsdag⁶⁹). Flere Eksemplarer af en i den Anledning forfattet Indbydelse blev adresseret her omkring paa Omegnen. Thi vi turde ikke give Festen en altfor offentlig Karakter ved at indbyde i de offentlige Blade. Thi skulde den mislykkes, var Ansvarret mindre, naar Festen ikke havde et alt for offentligt Præg, og da Folkefester dengang var saa stor en Sjældenhed, at selve Navnet havde en fremmed Klang i Folkets Øren, saa lod denne Indskrænkning sig gennemføre med Hensyn til almindelig Offentlighed uden Anstød til Indbydelsens Omfang.

Festdagen kom endelig, og den var saa talrigt besøgt, at ingen offentlig Indbydelse i Blade kunde have samlet en større Forsamling af festlige Deltagere, saa nu gjaldt det kun om, at Festen kunde staa godt af. Imidlertid saa det næsten ud til, at der var ingen Udsigter, thi Folket var allerede forsamlet og stod med spændt Opmærksomhed omkring Talerstolen og ventede, efter at flere Sange var sungne, at Talerne skulde bestige Talerstolen, men der var ingen af de bestilte Talere: Pastor Wiborg⁷⁰) i Rynkeby og Overlærer Sick⁷¹) fra Odense kommen, saa det saa helt broget

ud med Festen, da Folk begyndte at blive urolige og at spørge efter Festbestyrelsen.

Jeg greb da under disse Omstændigheder det eneste Middel, der stod til min Raadighed: dette selv at bestige Talerstolen og saa lade Vorherre raade for Udfaldet. Jeg havde rigtignok før holdt en Slags offentlig Tale paa Fynshoved⁷²⁾ med temmeligt Held. Men at staa paa en Talerstol for en saa stor Forsamling, det havde jeg aldrig før, saa jeg bævende besteg denne. Men det gik over al Forventning godt for mig. Jeg blev greben af en underfuld Begejstring og en Veltalenhed, som overgik mine største Forventninger, og efter at jeg havde skildret, hvad der gjorde Folket og dets Konge lykkeligt og udbragt et nifoldigt Hurra for Kristian d. 8., steg jeg ned af Talerstolen under Folkets Jubel og Bifald. Imidlertid var de indbudte Talere komne til Stede.

Pastor Wiborg talte om, hvad det var at agitere, og med temmelig overdreven Nidkærhed angreb han det daværende Regeringsparti og skildre den Lehmannske Frihedsbevægelse som en Sag, der frem for alt skulde agiteres for osv. Festen stod saaledes over al Forventning godt af, og især var det mig, der høstede dens Laurbær, saa jeg blev Folkets Yndling og fik mere og mere Indflydelse paa det i alle Retninger.

Jeg blev udset til at rejse til København med en Adresse, da Kristian d. 8. var død⁷³⁾, men da jeg ved andre Omstændigheder var forhindret deri, blev min Broder Morten dertil udnævnt i mit Sted; men Adressen, han skulde have med, kunde jeg ikke blive fri for at skrive, thi man mente, at kunde jeg holde smukke Taler, saa maatte jeg frem for alt kunne skrive en Adresse.

Under alle de Bevægelser, som opstod i alle Retninger efter Kongens Død, var jeg mine Standsfællers Leder lige over for Embedsmændene. Saa da Frederik d. 7. havde tilsagt det danske Folk Frihed og Lighed, saa greb ethvert Parti Lejligheden til at være Frihedens Leder, saa herom kæmpedes lige fra Hippodromen og Casino⁷⁴⁾ til de yderste Grænser i Folkelivet rundt om i den

danske Bondestand. Kampen paa vor Egn var haard, thi Embedsmændene og den fornemmere Klasse af Folket betragtede Bevægelsen med mistænksomme Blikke, men derfor klaredes Stillingen mellem os hurtigere og sikrere, saa hvert Parti vidste, hvad det vilde, og det kæmpede derfor ogsaa ivrigt efter at naa sit Maal.

De forskellige Bevægelser, som gjorde sig gældende i Kristian den 8des Regeringstid, var imidlertid saa løse, at der egentlig ingen Fasthed var i nogen af dem uden i „Martspartiet“⁷⁵), som optraadte med et bestemt Program. Ja, da Kristian den 8de var død, var man ogsaa saa politisk uklar i sine Begreber, at man med et Slag vilde skabe et Skandinavien ved at udraabe den svenske Konge til ogsaa at være Konge i Danmark⁷⁶). Men udenfor København var det Parti meget tyndt i Danmark, som nærrede denne Tanke. Dog var der en af mine lærde Venner⁷⁷) herhjemme, som nærrede denne Tankes Gennemførelse. Da Kristian den 8de var død⁷⁸), sendte denne Mand Bud til mig den samme Aften og bad mig endelig at komme hen til sig lige straks, da han havde vigtige Ting at tale med mig om. Jeg var ikke glad ved denne Indbydelse, thi det var en mørk Aften og godt 2 Miles Vej hen til denne min lærde Ven. Men jeg kunde ikke godt undslaa mig derfor, og jeg sendte da Bud til min Broder Morten om saa hastigt som muligt at komme og køre med mig, som han da ogsaa gjorde, saa vi naaede derhen ved Sengetid. Saa snart han hørte, vi kom kørende i Gaarden, kom han ud og tog imod os, bød sine Karle at spænde vore Heste fra og sørge godt for dem og førte os saa ind i sit Spiseværelse, hvor Aftensbordet stod godt dækket til Forfriskning oven paa vor natlige Rejse.

Han fortalte os nu, hvorfor han havde sendt Bud efter os. Det var, fordi han hvert Øjeblik ventede en Stafet fra København om, at den svenske Konge var udnævnt til Konge i Danmark, da alle store Mænd i København var enige om, at det var det eneste Middel til at skabe et uovervindeligt Norden og en virkelig nordisk Enhed i et nordisk Skandinavien. Jeg svarede ham, at den skandinaviske

Sag kendte jeg ikke mere til, end hvad Grundtvig havde skrevet om den, og at hans Mening med den nordiske Forening⁷⁹⁾ ikke strakte sig længere end til Fællesfinanser under Forsvarsvæsenet og dettes Ordning for alle de tre nordiske Riger under hver sin Konge, saa jeg for min Part kunde ikke føle mig vel til Mode ved at lægges under et fremmed Kongespir for en skandinavisk Titels Skyld, men maatte holde fast, at Danmark, som er beskrevet som det næstældste Kongerige paa Jorden, maatte holde fast ved sin gamle Skjoldungestamme til sin Konge saa længe, Vorherre lader os beholde Led eller Gren af den. V. sagde, at den Tanke kunde være god nok, saa længe vi havde dygtige Konger, der vilde og kunde give Folket den Frihed og Myndighed, der var nødvendig til folkelig Selvstyrelse, men at vi under den Tronfølger, vi nu havde til at bestige den danske Trone, aldeles intet havde at haabe, hverken med Hensyn til de faretruende Forhold, vi befandt os i ligeoverfor Slesvig-Holsten, eller til, at det danske Folk vilde erholde den Frihed, der var nødvendig Betingelse for dets Tilværelse og Udvikling, og derfor var det nødvendigt at gøre et rask Skridt og udraabe den svenske Konge til ogsaa at være Konge i Danmark under en fri Forfatning, og han troede bestemt, at den svenske Konge allerede var hylidet til Konge i Danmark, og han ventede paa, at han snart skulde blive underrettet derom af sine københavnske Venner, og at vi endelig ikke maatte rejse, inden han havde erholdt denne Meddelelse.

Vi blev da ogsaa siddende hos Hr. V. den hele Nat, hvor han underholdt os med sine nordiske Tanker, om den Forening, som da skulde grundfæstes, og det skønne Forhold, som da vilde udvikles mellem de nordiske Folk, som da vilde genfødes og opelske sit gamle Broderskab. Under saadanne filosofiske Betragtninger af min lærde Ven, som hørte til Hegels⁸⁰⁾ filosofiske Skole, ventede vi den hele Nat paa Udfaldet af hans Forventninger, men der kom ingen Underretninger, og vi rejste da hjem paa den tidlige Morgenstund med det Løfte af Hr. V., at saa snart han havde modtaget

Efterretninger fra København om den svenske Konges Udnævnelse som dansk Konge, skulde han øjeblikkelig underrette mig derom. Jeg takkede ham derfor, men bad ham være forsigtig med at omtale denne Sag, til han fik Udfaldet af den at vide, fordi jeg var bange for, at en eller anden skulde drage ham til Ansvar for hans dristige Udtalelser, en Advarsel, der ikke var ubegrundet, thi flere af hans Modstandere søgte kort Tid efter at drage ham til Ansvar for Domstolene for hans Udtalelser om Frederik d. 7de⁸¹). Men hans Venner fik dog Sagen neddyssset, saa min kære Hr. V. slap med Skrækken.

Da jeg og min Broder kom hjem og havde udsovet vort natlige Besøg, var Frederik d. 7.'s Tronbestigelse allerede bekendt over hele Danmarks Rige, saa den nationalliberale Skandinavisme fik en lang Næse at drive af med for denne Gang, og vi maa haabe for Danmarks og for hele Nordens Skyld, at den maa blive længere og længere, saa længe man paa saa aandløs en Maade vil søge at klinke de nordiske Folk sammen. Denne Nyaarsstorm lagde sig ogsaa ganske ubemærket og stille, og andre Bevægelser er traadt i Stedet for.

Men den 21. Marts 1848 maa især nævnes som en af de skønneste og stolteste Højtidsdage, det danske Folk havde oplevet i Danmarks Rige. Mange tusinde Mennesker vandrede som et festligt Optog med rolig og højtidelig Alvor med Etatsraad Hvidt⁸²) som Fører op til Kongeborgen, hvor Frederik d. 7. udtalte de ufor-glemmelige Ord til den store bølgende Folkemasse: „Mine Herrer, vil De have samme Tillid til Deres Konge, som jeg har til mit Folk, skal jeg være Dem en trofast Leder til Frihed og Ære.“

Næsten samtidig med disse Bevægelser udbrød Oprørskrigen den 24. Marts⁸³) 1848, og her viste den danske Regering og det danske Folk sig i en saa kæmpemæssig Skikkelse, som hidindtil var mageløs i gamle Danmarks Rige. Vor Hærvæsen, som næsten var opløst under Kristian d. 8.'s Regeringstid, saa der hverken var Vaaben eller Beklædning i Rustkammeret eller Tøjhuset uden omtrent til en halv

Snes tusind Mand, ordnedes i en utrolig Hast af Krigsminister Tscherning⁸⁴), saa vi efter Omstændighederne kunde møde Fjenden med en velrustet og kampdygtig lille Hær. Og det danske Folk stod heller ikke tilbage, hverken med at møde frivilligt i Kampen mod Oprørerne eller med Penge til at understøtte Rustningerne til Krigen, og naar jeg tænker mig de Opofrelser, der gjordes i denne Retning her paa Hindsholm alene, fylder det mit Hjerte med majestætisk Studsen og en henrivende Begejstring. For at vise Eksempel herpaa i en enkelt Retning, skal jeg blot anføre, at jeg og Pastor Møller⁸⁵) her i Dalby holdt Møder i alle Byerne her paa Hindsholm for at modtage Pengebidrag til Krigens Førelse, og at ingen Gaardmand her paa Hindsholm gav mindre end 10 Rdl., men at de allerfleste gav mellem 15 og 20 Rdl., og naar vi tænker os det danske Folk i det hele saa opofrende under Krigen, saa maa det jo fylde vort Hjerte med Forundring over Folkets heltmodige og opofrende Fædrelandskærlighed.

Under disse stormende krigerske Bevægelser udkom Valgloven⁸⁶) til den grundlovgivende Rigsforsamling for saa vidt uden nogen Valgcensus, hvorimod 48 kongevalgte Medlemmer skulde have Sæde paa den. Her begyndte da en anden Slags Kamp mellem Købstadsfolkene og Embedsmændene, der kæmpede i Forening for at faa en Kandidat opstillet og valgt, der udelukkende repræsenterede deres Anskuelser, hvorimod Landbobefolkningen kæmpede for at faa en Kandidat stillet og sat igennem, der skulde repræsentere Frihedens og Lighedens Sag paa Rigsdagen, og dette holdt de ved i alle de stormende Møder, der holdtes rundt om i Valgkredsene, hvor det ofte gik meget varmt til.

Imidlertid havde Bondestanden her paa Hindsholm udset mig til denne Kreds' Rigsdagsmand, og de havde i den Anledning samlet de fleste af Kredsenes Landboere og henvendte dem saaledes med en kraftig Opfordring til at stille mig til Valg her i Kredsen. Denne Opfordring turde jeg imidlertid ikke svare paa straks, thi jeg følte det store Ansvar, jeg derved paadrog mig, og bad, at man vilde

se sig om efter en anden frisindet Mand til den Gerning, men det vilde man ikke høre noget om; thi, sagde man, kunde jeg forsvare Frihedens Sag med den Dygtighed og Kraft ved Prøvevalgene, hvormed jeg overvandt Modstandere af Friheden, saa kunde jeg ogsaa gøre det paa Rigsdagen, saa de maatte holde fast paa, at jeg ikke af de mig anførte Grunde kunde undslaa mig for at stille mig til Valg her, og jeg sendte da straks Bekendtgørelser til begge Aviserne i Odense⁸⁷) derom.

Men nu blev der først Røre i Valgkredsen, alle Kræfter fra Modstandernes Side blev sat i Bevægelse, Prøvevalg og Vælgermøder vekslede med hinanden, og jeg maatte nu rejse fra det ene Møde til det andet, og at det gik varmt til, kan man nok forstaa, men jeg fejede gerne mine Modstandere fra Valpladsen og gik af med Sejren, hver Gang vi kæmpede med hinanden. Det mærkeligste var ellers det, vi holdt paa Tømmerpladsen i Kerteminde⁸⁸), hvor Embedsmændenes Stilling til Folkelivet kom paa Tale, hvor jeg udtalte, at denne Stand, som igennem Tiderne havde erhvervet sig og tilegnet sig et Privilegium af Herskesyge over Folket, nu maatte forandres og opgive denne Stilling, saa at de i Stedet for, at de hidindtil havde undertrykket og underkuet Folkelivet, kom til at pleje og opelske det, saa deres — Folkets — Stilling med Hensyn til Lighed for Loven blev varetaget lige overfor de rige og mægtige. Over denne Udtalelse optraadte Provst Rohmann⁸⁹) med det uden for al Politik liggende Spørgsmaal: om en Jordemoder burde have Ret i Følge sit Embede til at stille sig til Valg i Rigsdagen. „Dette Spørgsmaal“, sagde jeg, „kan jeg naturligvis ikke besvare, da jeg ingen Bestemmelser kender desangaaende, men Hr. Provsten kan jo gøre Forsøg med en af Jordemødrene i denne Retning, saa vil han vel komme til at erfare, om Rigsdagen vil kende saadant Valg gyldigt eller ej“.

Dette Spørgsmaal og det Svar, jeg gav derpaa, fremkaldte en overmaade Munterhed og Latter iblandt Forsamlingen, og man begyndte temmelig højroset at spørge efter Jordemodermanden,

som vilde have Jordemødrene stillet til Valg til Rigsdagen, og at han skulde træde frem med hende, for at man kunde erfare Stemningen for hende og andet mere, som jeg ikke kan huske, men vist er det, at han tabte sin politiske Indflydelse i Valgkredsen, og at man i lang Tid, naar man talte om ham, altid kaldte ham Jordemodermanden.

Under saadanne og lignende Kampe naaede vi endelig Valgdagen⁹⁰), da Vælgerne skulde afgøre, hvem de vilde have til Rigsdagsmand, og jeg bad af mit inderste Hjerte til Vorherre, at hvis det ikke var hans Vilje, at jeg skulde vælges, at han da vilde forhindre det, og jeg tænkte ej heller paa andet end at falde igennem, thi jeg var ikke i Stand til, da Valgdagen kom, at ordne mine Tanker eller at fastholde en eneste om, hvad der var at sige til dette vigtige Valg. Min Sindsstemning var derfor nedtrykt, da jeg i Jesu Navn besteg Talerstolen, men da Formanden for Valgbestyrelsen gav mig Ordet, lysnede det forunderligt op hos mig; hele mit Indre kom i en dyb og mægtig Bevægelse, alt, hvad jeg skulde tale om, stod malet med store og klare Træk for mit Øje, og jeg talte saa varmt og inderligt, at Taarerne rullede ned over mine Kinder, saa jeg var flere Gange ved at hensmelte i en lydelig Hulken, og jeg kunde tydeligt fornemme, at jeg talte ud af Folkets Hjerte, og at jeg havde næsten hele Valgkredsens Stemning for mig. Jeg blev ogsaa valgt med omtrent syv hundrede Stemmer for mig, mens min Modkandidat⁹¹) havde kun et Par hundrede Stemmer for sig.

Jeg maatte imidlertid døje flere smaa Krænkelser af mine Modstandere efter Valget. Jeg fik saaledes hemmelige Breve, der ønskede mig til Lykke, men beklagede, at jeg maatte til at græde for at blive valgt, men jeg ænsede det ikke, men bad Vorherre, at han vilde lade sine højere Lys- og Livsmagter besjæle mig, naar jeg blev kaldet til at tale Frihedens Sag, den danske, hans Sag for danske Mænd og Kvinder. Den Stilling, jeg indtog paa Rigsdagen, vil jeg ikke her omtale, da den jo er temmelig godt kendt, men jeg skal kun anmærke, at skønt jeg altid hørte til det yderste Venstre,

saa var der dog en stor Afstand fra det Venstre, I. A. Hansen⁹²) var Fører for, og det, jeg tilhørte, lige saa stor Forskel, som der er paa det timelige og det aandelige Livs Udvikling, Kamp og Sejr.

Dette kom jeg først til at forstaa paa Rigsdagen, hvor den aandløse Magt i Forening med Verdensaanden, Romeraanden, gjorde sig gældende med en frygtelig Styrke tillige med en saa forhekset Skikkelse af Lygtemænd og Trolde, at det næsten løb rundt for mine Øjne og bedøvede mig alle mine Sanser. Men ved Siden af alt dette havde vi en god Modvægt i Grundtvig⁹³), Lindberg⁹⁴), Barfoed⁹⁵), Bojesen⁹⁶) og Møller⁹⁷) og flere danske Mænd, som kunde feje denne Verdenskløgt bort, om den saa var aldrig saa blændende eller iført nok saa stor en kæmpemæssig Jætteskikkelse, saa Nordens Aand ved disse Mænd i det hele taget kunde rense Luften i Rigssalen.

Desuden oprettedes en Dansk Forening⁹⁸) med Grundtvig i Spidsen, som samledes paa Hotel „du Nord“, hvor der holdtes ægte danske Foredrag og blev sunget danske Sange, saa alt dette var en god Vederkvælgelse og Hjertestyrkning oven paa alt det aandløse politiske Vrøvl, vi maatte døje paa Rigsdagen. Endelig naaede vi Enden paa den grundlovgivende Rigsdag, og Grundloven af 5te Juni 1849, omend noget fransk i sit Snit, er det skønneste Mindesmærke, vi har om Kong Frederik d. 7des Frihedssind og hans Kærlighed til det danske Folk, med hvem han delte sin Magt og Styrelse af Folkets Skæbne, dets Frihed og Lykke som af gamle Danmarks Rige.

Imidlertid havde jeg lært saa meget af Rigsdagslivet, at Politiker var jeg ikke og blev det heller aldrig, dette Selvraadighedens falske Begreb om Menneskets Friheder og Rettigheder, saa min Politik svandt ind til den ligefremme Tanke: gør ikke andet mod andre Mennesker, end du ønsker, de skal gøre mod dig igen. Og da jeg lod denne Tankegang gennemføre paa Dansk, baade i mit Hjem og de Selskabskredse, jeg kom i Berøring med, saa kom der mere og mere Liv i vore Møder her paa Hindsholm, end hvad der ellers

gjorde sig gældende andre Steder, hvor Omkvædet paa Visen altid var, hvorledes Bondestanden skulde faa Magten i Hænde for at fravriste de højere Stænder det Herredømme, de havde i Landet, saa Bonden kunde faa Oprensning for de tidligere lidte Krænkelser og Tilsidesættelser. Denne Lære, fandt jeg, var meget farlig, og da jeg havde tilegnet mig Grundtvigs Tankegang⁹⁹) om at udjævne de borgerlige Forhold saaledes, at vi altid skulde have det fælles Bedste for Øje, naar vi arbejdede i Folkets eller Fædrelandets Tjeneste, saa var denne Grundsætning mig altid fast nok til at give vore Møder et mere aandeligt Præg end de fleste andre Steder, hvor man kun arbejdede for at danne Partier under den falske Grundsætning, at man skulde være enige om alt i tykt og tyndt, hvordan det saa end stiller sig for den enkelte; Partiets Formaal, hvorefter det saa end stiler, skal alle, som vil høre til Partiet, støtte; enten det saa er til Skade eller Gavn for Land og Rige, saa skal denne Partiets Haardeknode¹⁰⁰) strammes saa fast om hele Partiet, at ingen kan løses ud af den.

Dog, her kommer jeg til at standse, for jeg er saa syg og mat, at jeg ikke formaar at føre Pennen. Der kunde jo nok være adskillige tiltrækkende Punkter af mit Liv under følgende Tid til 1855, da jeg var i Rigsdagen, og da Kristen Kold¹⁰¹) holdt Skole her indtil 1862, men det maa jeg forbigaa og kan kun skænke en enkelt Bemærkning, nemlig Pastor Lehns¹⁰²), Mesinge, og Landboforeningens¹⁰³) Forfølgelse af Kolds Skole. Ved Enkelthederne kan jeg derfor ikke dvæle, men skal kun tilføje, at vi var fire Sogneforstandere mod fem af Modstanderne, og vi fire paakaldte en Undersøgelse af Skoledirektionen af Kolds Skole¹⁰⁴) for at undersøge, om den var værdig til Understøttelse eller ej. Pastor Rohmann¹⁰⁵) spurgte først om Skoleplanen, hvortil Kold svarede, at han brugte ingen Skoleplan, men holdt Skole, det bedste han kunde. Dette Svar behagede ikke Provsten, som gjorde gældende, at det netop var Skoleplanen, hvorefter Undersøgelsen og Bedømmelsen af Skolen vilde komme i Betragtning, og andet mere i samme Retning, hvor-

med han troede at kunne nedkue Kolds Mod, og det syntes ogsaa i Øjeblikket, som det skulde lykkes ham, thi Kold blev helt nedslaaet og kunde ikke svare Provsten et Ord. Men da Stiftamtmanden¹⁰⁶) et Øjeblik havde gennemskuet Stillingen, Kold var i, og forstod, at Provsten og de fem Sogneforstandere, Pastor Lehn i Mesinge og Landboforeningen vilde Kold og hans Skole til Livs, saa tog han Ordet og bad i en venlig Tone Kold om at tage fat paa Skoleundervisningen paa den Maade, han plejede, for at det kunde erfares, hvad Standpunkt Skolen stod paa. Denne Tiltale, som Stiftamtmanden kom med paa en særdeles venlig og fortrolig Maade, oplivede Kold saa forunderligt, at han med sin ejendommelige Overlegenhed traadte frem og spurgte Provst Rohmann, hvilken Del af Verdenshistorien han skulde begynde med, hvorpaa den gamle Provst svarede, at han kunde lade dem — Karlene — fortælle noget om Hunnerkrigene. Kold indledede derpaa Hunnerkrigene paa en aandrig og tiltalende Maade, hvorpaa han lod de unge Karle fortælle enkelte Stykker af den, og da min Søn og flere af Karlene havde besøgt Skolen i to Halvaar, saa gik det udmærket med at fortælle, saa at den totale Solformørkelse, der laa over Provstens Ansigt, aldeles forsvandt.

Imidlertid havde Provst Hald fra Lumby¹⁰⁷) lagt Mærke til, at der var nogle faa Karle paa en Bænk, som ikke kunde fortælle noget om Hunnerkrigene, som var for, og da han ogsaa var Skolens Modstander, gjorde han opmærksom derpaa, men dertil svarede Kold ganske tørt, at det kom af, at de ikke kunde høre. „Herre Gud“, sagde Provst Hald, „det er da tungt for de stakkels unge Mennesker. „Aah“, sagde Kold, „naar de har været her paa Skolen lidt længere, haaber jeg, at de under min Behandling nok skal komme til at høre.“ Denne Bemærkning af Kold fremkaldte en almindelig Munterhed i Skolen, kun Provsterne bed sig i Læben og tav, thi de forstod nok den drillende Spøg, der laa i Kolds Ord til dem, som gjorde dem noget lange i Ansigterne. Skolen stod imidlertid godt sin Prøve i alle de Fag, den havde med at gøre:

Fædrelandshistorie, Geografi, Regning og Matematik, Kemi og Naturlære, ja, endog Engelsk var der et Par af Karlene, der læste og aflagde Prøver paa, saa Kold gik af med en glimrende Sejr lige over for sine Anklagere, som var til Stede for at glæde sig over Skolens og Kolds Fald. Skoledirektøren takkede ogsaa Kold for den aflagte Prøve, Eleverne havde gjort, og erklærede sig tilfreds med Skolen og dadlede den indgivne Klage, der var givet over Skolen, og de fem Sogneforstandere, der havde klaget over den, og som var til Stede for at glæde sig over dens og Kolds Nederlag, stod nu skambidte og tilintetgjorte med deres Planer at styrte og faa Kolds Skole ødelagt.

Den her omtalte Pastor Lehn i Mesinge var ellers en virkelig Fjende af den frie Oplysning. Han holdt engang ved vor egen Præsts Forfald Eksamen i vor Friskole¹⁰⁸). Det var efter, at Kold var rejst til Dalum (1862), og ved sin Indtrædelse i Skolen var det, som et Uvejr for igennem den. Han befalede straks at tage Bøger og Tavler fra Børnene og begyndte paa Undervisningen, som da ogsaa skete, og da det endelig var færdigt med Eksamen, uden at han kunde faa Lejlighed til at klage over Skolen, tog han Karakterlisten, han havde faaet, og stak den i Lommen. Da vor egen Præst¹⁰⁹) altid plejede at lade Karakterlisten blive liggende i Skolen, naar han var færdig, saa spurgte min Broder Morten, om Karakterlisten maatte blive liggende, det plejede vor egen Præst altid at gøre, naar han holdt Eksamen. Pastor Lehn svarede imidlertid ikke et eneste Ord, men rev sin Frakke af sig og styrtede som et vildt Menneske hen imod min Broder ligesom en rigtig gal Slagsbroder. Min Broder blev helt forbavset og traadte forskrækket tilbage og kunde ikke sige et eneste Ord. Jeg gik da hen til Præsten og spurgte ham om, hvad dette skulde betyde, om han troede, han kunde kyse og jage 10—12 raske Mænd ud af Skolen, eller om det var den Maade, Præsterne skulde erhverve sig Folks Agtelse paa, eller om det var hans Mening, Præsterne kunde behandle Folk, som de lystede, uden at nogen turde kny derimod; thi troede han det;

tog han storligen fejl, og jeg maatte lade ham vide, at jeg ikke var bange for at drage ham til Ansvar for hans Opførsel her i Skolen. Denne Tiltale bragte ham atter til Rolighed, saa han uden at sige et Ord ganske sindigt trak sin Frakke paa igen, men da han gik ud af Skolen, vendte han sig mod os allesammen og spyttede ad os, saa tykt han kunde, og dermed gik han bort fra Skolen som en ond Aand.

Endskønt jeg kunde meddele flere tiltalende Træk af, hvad jeg har oplevet under Rigsdagen til 1855, maa jeg nu standse og skal blot tilføje, at Vorherre underfuldt og naadigt har styret vor Gang igennem Livet og ladet sine hellige Engle styrke mig og styre min Gang igennem Livet, saa jeg kan vidne for Eder, kære Børn, at Vorherre ved dem mange Gange har besjælet mig med højere Livskræfter, saa jeg sjælden har talt ved Valgdage, Folkefester og vore egne hjemlige Møder i Friskolen og der udenfor, uden at Vorherres højere Lysmagter og Livskræfter satte mit Hjerte i Bevægelse og klarede mine Tanker paa en vidunderlig Maade, som henrev mig med en mageløs Begejstring, og de enkelte Gange, jeg ikke besjæledes af de højere aandelige Livskræfter, var min Tale livløs og tør.

Ofte havde jeg gennemtænkt, hvad jeg vilde tale om, naar jeg skulde tale ved Valgdage og ved Folkefester, men naar jeg kom paa Talerstolen, tog Aanden den hele Talebygning fra mig, jeg havde opført, men saa satte den i Stedet alle mine Livskræfter i Bevægelse, og Ordet strømmede da fra mine Læber med en aandsfuld Sikkerhed, Varme og Kraft. Ja, jeg husker godt, da jeg sidste Gang talte ved vort Juletræ i Skolen¹¹⁰), da havde jeg ogsaa gennemtænkt, hvad jeg vilde sige ved denne Lejlighed, men Aanden tog Luven fra mig, og jeg maatte tale, som han indaandede mig Ordet, og det gjorde han med en saa smeltende Varme, saa jeg tabte intet ved, at mine egne Tanker gik i Lyset, da Aandens Ild tændte Lys og luevarme Tanker i mit Hjerte, som han gav mig at uddele. Men jeg bad ogsaa Vorherre ved enhver Lejlighed, jeg skulde tale, at han vilde lade Folkeanden besjæle mig, og jeg besteg aldrig Taler-

stolen uden i Jesu Navn, og jeg har tydeligen følt Guds Velsignelse derved, og det er et vidunderligt velsignelsesfuldt Navn at begynde al sin Gerning i, og Lykke og Held er altid i Følge med dette velsignede Navn, at i det vinkes Englene fra Himlen til Jorden for at vogte Guds Børn og lede dem til Paradis og til Gudsfredens salige Boliger.

I maa nu ikke tænke, kære Børn, at dermed mener jeg, at Folke-aanden eller nogen anden Aand eller Engel kan gøre os salige, thi det ved vi jo alle, at den Helligaands Gerning ved det Ord, Vorherre taler til os i Daaben og ved hans hellige Naadebord, men at en Guds Engel kommer til os og ligesom oplader vort Hjerte til at hengive sig i Guds Gerning i Igenfødselsens Bad, det tror jeg, ja, jeg tror endog, at en Guds Engel igennem Bekendelsen af vor Daabspagt levendegør vort Modersmaal og ligesom helliger det til den Helligaands Gerning, saa det forklares mere og mere af Guds Ord til en hjertelig Sammensmeltning med Bekendelsen af vor hellige Daabspagt, saa det bliver en levende Røst fra vort Hjerte, der lyder paa vor Tunge, hvori Gudsmennesket skabes af den Helligaand til som Guds Børn at opelskes til det evige Liv.

Inden jeg slutter disse Linier, skal jeg dog minde om nogle af de skønneste Dage, jeg har oplevet: nemlig vore Lørdagsmøder i Friskolen¹¹¹), især de tidligere Møder, thi dem var der Liv og Kraft i, fordi en øjensynlig aandelig Magt besjælede dem. Ja, det var rigtig underligt, hvor Aanden smeltede mit Hjerte i en sød, vemodig Glæde, naar jeg talte om Nordens Myter¹¹²), om Asken Ygdrasil, Baldurs Død, Friggas Sorg, Yduns Bortførelse og Hjemkomst og den dansende Gefion paa det bølgende Hav og Gudernes Kamp for Valhalla og Gimle og mere. Naar jeg fremstillede disse Optrin af det nordiske Kæmpeliv i kristelig eller verdenshistorisk Belysning, saa kunde Synernes Verden vidunderligt oplades for mig, saa Billederne blev levende rundt omkring paa den store Verdens Skueplads, saa jeg ligesom stod midt i Verdenskampen, hvorover Udødelighedens Krone svævede og vinkede ogsaa mig til Kamp og Sejr.

Ja, det var skønne Timer, jeg da oplevede, og jeg er vis paa, at de ogsaa gjorde et godt Indtryk paa flere af dem, der var mine Tilhørere, thi det kunde jeg tydeligt mærke paa mit eget Hjertes Følelser, som Aanden opluede, naar jeg talte, saa Røsten og Ordet blev levende i Ordets Kraft paa min Tunge og tog mine Tanker med sig, fra mit Hjertes dybeste Dyb, hvoraf jeg kunde fornemme, at en højere Verdens Livsmagter, Lysengle eller Livskræfter ligesom dalede ned i mit Hjerte og udbredte derinde et Lys og en Varme, medens jeg talte og smeltede hen i Fryd, saa Glædestaarerne rullede ned over mine Kinder.

Det kunde vel synes, som om en saadan Beskrivelse af Aandernes eller, om man hellere vil have det udtrykt, af Aandens Verden, var overflødig og unyttig, da den jo er saa dunkel, at den ej lader sig beskrive, og jeg var selv i Tvivl, om jeg skulde berøre noget af, hvad jeg har erfaret om den Forbindelse, vi stod i til denne skønne Verden, som vi dog allesammen, saa mange, som tror paa Vorherre, haaber at skulle gæste i en salig Udødelighed, men Tavsheden følte jeg, maatte vige Pladsen for de gode Vidnesbyrd, vi alle bør aflægge for vore Børn og kristelige Venner, og da vor Tid er saa aandløs og tør og letsindig, at vi knap kan spore nogen aandelig Virksomhed undtagen Verdens Aanders, saa tror jeg, at det var godt, om alle, som kunde aflægge et godt Vidnesbyrd om de højere Livskræfters Indflydelse paa deres Liv, gjorde det.

Derfor er det, at jeg berører denne Side af Livet, thi det skylder jeg ej alene Eder, mine kære Børn, men det skylder jeg ogsaa Vorherre, der lige fra min Barndom og indtil dette Øjeblik har bevaret mig og ladet sine hellige Engle omsværme mig og afvendt mangan en truende Fare fra mig, aandet paa mit Hjerte, saa jeg har følt en højere Verdens Livsglæde og Livskræfter besjæle mig, og dette har jeg ikke alene følt en enkelt Gang, men det har jeg erfaret mange Gange og paa saa mange Maader, som jeg ikke her kan beskrive Eder. Da jeg ogsaa har det Haab om Eder, at I ogsaa stræber efter at berede Eders Hjertér for de gode Aanders Indfly-

delse paa Eders Liv, saa I kan erfare Sandheden af, hvad Grundtvig synger: „Aandefuglen bygger Rede, kun i Hjertets Rosenshud“¹¹³), at Aanden vil elskes, lydes, følges, hvis vi vil have Samfund med ham. I Haab om, at I erkender denne Sandhed, saa overleverer jeg herved Eder i Jesu Navn disse korte Træk af mit Levnedsløb, som jeg haaber, ihvor sammentrængt det end er, det dog i mangan en stille Time vil træde frem for Eder i Mindernes hellige Kreds, hvor Guds Engle svæver op og ned over os imellem Himlen og Jorden og smiler til os fra de forbigangne Tider om de hedenfarne Slægters Eftermæle, saa det straalere som lysende Bavne over deres Grave i en yelsignet Ihukommelse.

Disse Blade har Lars¹¹⁴) bedt om at faa nedskrevet, og det tilhører derfor ogsaa ham, og da jeg ikke har Kræfter til at skrive mere, saa kommer I til, enten at lade en Bogtrykker optrykke Eder hvert et Eksempplar, eller ogsaa selv afskrive et, hvis I ønsker at eje et saadant. Hermed tilønsker jeg Eder Guds Naade og Guds Fred i den Helligaands Samfund i Vorherres Jesu Kristi Navn.

Amen!

NOTER

1) Faderen er døbt d. 2/6 1775 og død d. 19/4 1843. Moderen er døbt d. 11/2 1770 og død d. 22/3 1836. De blev gift d. 13/12 1799.

2) Farfaderen Kristen Bertelsen er født 1733 og død 1796.

3) Povl Jensen (1804—1886) ejede 1874 Matr. 9 a i Dalby.

4) Oldefaderen Bertel Kristensen (i Manuskript fejlagtig Bertelsen Kristensen) var født 1706 og døde 1787. Han var Søn af Kristen Bertelsen (1666—1745), som anden Pinsedag 1704 var blevet viet til Enken Anne Hansdatter i Viby og havde overtaget hendes afdøde Mands Fæstegaard i Viby under Brolykke Gods. Kristen B.s Fader var Fæstebonden Bertel Pedersen, f. o. 1630, gift 1661 i Stubberup Kirke med Karen Laurisdatter. Han havde først Annekspræstegaarden i Stubberup i Fæste, men efter 1664 er han overflyttet til Byen Hersnap i Dalby Sogn.

5) Gaardejer Hans Nielsen i Dalby (1827—1896) ejede 1874 Matr. Nr. 10 a. Gaarden laa sydøst for Dalby Kirke, nærmest Byhaven fra Nordsiden.

6) Om Farmoderen Karen Hansdatter (1739—1812) vides, at hun 19/10 1760 blev gift med Farfaderen Kristen Bertelsen. Hun var Datter af Gaardfæster Hans Hansen (1695—1764) i Martofte og Hustru Maren Larsdatter (1698—

1774), Søster til de „tre hellige Mænd i Martofte, Søren, Hans og Niels Hansen“, kaldt saaledes, fordi de, naar de kom i Bylav med andre Mænd, i Reglen sad for sig selv og talte om et eller andet sømmeligt, mens de andre svirede.

7) Morfaderen Morten Olsen (1729—92) havde d. $\frac{2}{4}$ 1760 faaet Bogensøgaarden i Fæste efter sin Fader Ole Mortensen (1694—1758). Hans Hustru hed Ane Marie Jacobsdatter (døbt $\frac{8}{10}$ 1738, begr. $\frac{4}{10}$ 1778).

8) Kristen Larsen mente fejlagtigt, at Jakob Truelsen var kommet fra Tyskland. Efter Navnet at dømme tilhører han ikke tysk, men derimod dansk Almueæt.

9) Jakob Truelsen (1704—87) stammede fra Svansen og var c. 1730 kommet til Skelenborg. Han var gift med Maren Andersdatter (1710—84), Datter af Ladefoged Anders Andersen (1674—1754).

10) Karen Sørensdatter. I Manuskriptet Karen Andersdatter, opfattet som Datter af Anders Pedersen, hvad Udgiveren har slettet. Karen S. døde d. $\frac{4}{8}$ 1799, en Maaned efter Datteren Karens Død, f. d. $\frac{1}{8}$ 1798.

11) Søsteren Karen Larsdatter blev d. $\frac{3}{1}$ 1830, gift med Lærer This Martin Reichstein (1789—1850). Sml. Uhrskov Friskolefolk II, S. 13—17.

12) Søsteren Anna Marie Larsdatter ($\frac{2}{1}$ 1802— $\frac{12}{1}$ 1878), gift $\frac{19}{11}$ 1839 med Povl Jensen i Dalby, se Note 3).

13) Svigerfaderen Smed Hans Simonsen ($\frac{1}{8}$ 1782— $\frac{17}{8}$ 1849) blev $\frac{26}{11}$ 1813 gift med Johanne Nielsdatter (1795— $\frac{13}{7}$ 1850) fra O. Kjærby i Drigstrup Sogn.

14) Søsteren Maren Larsdatter (f. $\frac{14}{8}$ 1806) blev d. $\frac{30}{8}$ 1834 gift med Gaardejer Jens Pedersen, Gaardmand i L. Viby, se Note 43).

15) Broderen Martin ($\frac{19}{4}$ 1805—66), gift $\frac{1}{4}$ 1837 med Karen Hansdatter ($\frac{5}{11}$ 1812— $\frac{21}{10}$ 1894), se Note 44, Uhrskov Friskolefolk II, 8, 90 f.

16) Broderen Jakob ($\frac{25}{11}$ 1809— $\frac{3}{8}$ 1890). Hans Hustru Kirsten Nielsdatter er født $\frac{23}{4}$ 1818 og døde i Vejlbj $\frac{3}{8}$ 1844. Brylluppet fandt Sted d. $\frac{18}{12}$ 1841.

17) Lærer J. P. Reichstein (1758—1829).

18) Ledetraaden er vistnok Peder Holst Ledetraad ved den første Religions Underviisning for Børn af den mindre Alder 1806, der udkom med 7de forbedrede Oplag 1816. I Følge Bibliotheca Danica I, 275—76, findes der ved Siden heraf tre fra tysk oversatte „Ledetraade“: Campes 1793, Schlez 1797 og Chr. Fr. Callisens 1816.

19) Helmut's Naturlære er Joh. Heinr. Helmut's Naturlære for den menige Mand og den opvoksende Ungdom til Overtroens Udryddelse. Der findes danske Oversættelser 1796 ved K. A. Borch og 1806 ved Poul Poulsen, se Bibl. Dan. II, 108. Der kendes ogsaa af Helmut (se Bibl. Dan. II, 66) en Populær Astronomi eller almeenfattelig Lære om den store Verdensbygning's mekaniske Indretning, oversat af Chr. Carl Pflueg 1806, som K. L., se Note 23, i sin store Interesse for Astronomi har kendt.

20) Han blev konfirmeret af den ortodokse Præst Niels Holm 1819. Se om denne Mand Uhrskov Friskolefolk II, 18—21.

21) Poul Rasmussen ($\frac{4}{4}$ 1801— $\frac{11}{12}$ 1883) i Nabogaarden Mosegaard. I Følge Nygaards Levnedsskildring i Højskolebladet $\frac{7}{6}$ — $\frac{14}{6}$ 1884 var Poul Mosegaard Søn af Rasmus Poulsen, Mosegaard, blev 1832 forlovet med Sara Maria

Larsdatter (f. 2 $\frac{1}{4}$ 1816), Datter af Lars Pedersen, Kjørbygaard i Drigstrup. Han blev gift med hende 21. Okt. 1837 og bosat paa en nykøbt stor Gaard i Sanderum, som han ejede til sin Død. Bekendt er hans maalbevidste Optræden ved hans Svoger Knud Nielsens Barnedaab i Mesinge i 1837, hvor han tvang den gamle rationalistiske Præst Schmidt til at døbe efter den fulde Trosbeken- delse, se f. Eks. Lindberg Nord. Kirke-Tidende 7/ 1837, Begtrup Da Menigheds- liv III, 98 f. Det var under Opholdet i Poul Mosegaards Gaard i Sanderum som Soldat i 1848, at Kr. Kold kom i personlig Forbindelse med hans Ven Kr. Larsen og de øvrige Hindsholmere. Mosegaard var ligeledes Ven med den kendte Bonde og Lægprædikant Peder Larsen paa Gaarden Skræppenborg og siden i Dons.

22) Væver Kristen Hansen, døbt 25/8 1803 og gift 16/11 1833 med Maren Niels- datter, var Fætter til Kristen Larsen, idet han var Søn af Lars Kristensens ældre Broder, Væver Hans Kristensen (1772—28/6 1837), omtalt i Friskolefolk II, S. 8. Da Hans var lille af Vækst, mens Lars var en stor, stærk og kraftig Yngling, mente Farfaderen Kristen Bertelsen, at det var bedst, den ældste Søn Hans lærte et Haandværk, mens den yngre Søn Lars skulde overtage Fæste- gaarden. Hans' yngste Søn, Væver Niels Hansens Erindringer er udg. af Uhr- skov i Friskolefolk II, S. 7—52. Den ældre Broder, Kristen Hansen, er kun flygtigt omtalt her, II, 96, 99, men ikke nævnt af sin yngre Broder. Se ogsaa Nygaard Kold II, 148, 150.

23) Centralsol, se Helmuhs Astronomi (Note 19) Side 386.

24) Om den fynske Opvækelse, se især Fr. Nygaard: Kristenliv i Danmark (1741—1840) 1897, H. Begtrup: Da Menighedsliv III, sml. ogsaa Grundtvig: Udv. Skr. IV, 365—76. Sml. Note 45).

25) Sml. Poul Rasmussens Gengivelse af samme Sammenstød i Abildtrups Bog om Kristen Madsen S. 115—16.

26) Man. Solekoffer. Georg. Joach. Zollikofers Andagtsøvelser og Bønner til huuslig Brug for eftertænsomme og dydsindede Christne, oversatte efter det Tydske af J. F. Bergsøe 1788 I—II, sml. Bibl. Dan. I, 438, 544.

27) Møller er maaske den fynske Præst Andr. Møller (1726—1809), der 1779 har udgivet Evangeliske Prædikener, maaske Grinderslevpræsten Jens Møller (1786—1860), den gamle Feltpræst Høyer-Møllers Fader, der 1822 har udgivet Prædikener og Lejlighedstaler, sml. Bibl. Dan. I, 518.

28) Christian Bastholm (1740—1819), kgl. Konfessionarius, har bl. a. udg. Aandelige Taler over alle Evangelierne 1779—81 og 1788, Andagtsøvelser for Syge og Sengeliggende 1785, Andagtsøvelser for Communicanter 1788, Aande- lige Taler over Jesus Lidelseshistorie 1800 osv., se f. eks. Bibl. Dan. Register- bind S. 18.

29) Kingos Salmer, den saakaldte Kingoske Salmebog 1699, sml. Bibl. Dan. I, 331 f.

30) Den evangelisk-kristelige Psalmebog fra 1798, se Bibl. Dan. I, 340. Det hed om denne vor sletteste officielle Salmebog, at den hverken var evangelisk eller kristelig. Den blev siden skarpt angrebet af Grundtvig i hans Kærlighed til den Kingoske Psalmebog, 1699.

31) Naturens Skueplads eller Bidrag til Guds Herliggjørelse og nyttige

Kundskabers Udbredelse af det tydske oversat, ved Lor. Hansen 1801, saml. Bibl. Dan. II, 161. I Man. kaldet Naturforskernes Skueplads.

32) Forsøg i de skjønne, nyttige Videnskaber Bind I—VII er udgivet ved et patriotisk Selskab 1764—79, saml. Bibl. Dan. IV, 161.

33) Ane Hansdatter, f. $\frac{27}{8}$ 1816, d. $\frac{31}{8}$ 1885, sml. Note 13), Odense Amts hist. Aarbog 1951, S. 279—84, 292. Om hendes yngre Broder, Smeden Niels Hansen ($\frac{2}{10}$ 1818— $\frac{27}{10}$ 1890), se Højsk.bl. 1891, Nr. 7 og A. Klinkby Den gamle Dalby Smed, Et Hundredaarsminde i Fyns Tid. $\frac{1}{10}$ 1918, saml. Sv. Grundtvig Danske Folkesagn II, S. 235 m. Henv.

34) Brorsons Salmer, f. Eks. Troens rare Klenodie 1739, Svanesang 1765, sml. Note 38) og 39), og Arlaud B.s Psalmer og aandelige Sange 1867.

35) L. C. Retzius (1745—1818), Præst i Vestergøtland, har 1801 udg. Prædikensamlingen „Den sanna livvets väg“, oversat i Oslo 1835 under Titlen Livets sande Vej . . . Enfoldige Betragtninger over alle Søn- og Helligdages Evangelier. Mangler i Bibl. Dan. I, S. 523, saml. Friskolef. II, 30. I Man. staar „Resiuses“ Prædikener.

36) Poul Rasmussen, se Note 21).

37) Johan Due bor i Følge Folketæll. listen 1834 (Nr. 184) i Vestergade, Ker-teminde, er døbt $\frac{1}{8}$ 1795 og gift med Mette Kirstine Clemensen, f. o. 1791. Han nævnes f. Eks. i J. Johansen Den ældre fy. Opvækkelse S. 18 og Abildtrup Chr. Madsen S. 113.

38) se Note 34).

39) „Op, I Kristne“, er digtet af Tyskeren J. Falkner og 1735 gendigtet af Brorson i Nogle Psalmer om Troens Kamp og Sejr, sml. Thuner Da. Psalme-Lexikon S. 324.

40) Nyaarsmorgen udg. 1825, se Grundtvig Ud. Skrifter v. Begtrup IV, 261.

41) Anders Larsen nævnes i Folketæll. 1834 som 35aarig Husmand i Kærby, Drigstrup S., gift med Gertrud Andersdatter, de har Børnene Lars 3 Aar og Maren 4 Aar. Han udgav endnu som Tjenestekarl i L. Viby 1828 Pjecen „Bibelmæssigt Svar paa det Spørgsmaal: „Kan Hedningene blive salige uden Daab og sand Kristentro“. Sml. Erslev Forf. lex 104 og Suppl. II 147.

42) Luthers Prædikener er snarest En christelig Postille, sammendragne af Dr. Mort. Luthers Kirke- og Huspostiller efter Benj. Lindners tyske Saml., udg. i ny da. Oversættelse af Jørgen Thisted 1828 I—II, saml. Bibl. Dan. I, 509—11.

43) Hans Pedersen maa være den i Folketæll. 1834 nævnte 32aarige Karl Hans Pedersen i Peder Nielsens Gaard i Dalby, født $\frac{19}{4}$ 1802 og Broder til Jens Pedersen, Note 14). Hans nævnes desværre ikke i Friskolefolk II.

44) Min Broder Morten, se Note 15). Konen havde tre Søstre Ane Cathrine, f. $\frac{1}{4}$ 1814, Dorteia, f. $\frac{8}{10}$ 1815 og Maren Hansdatter, men det vides ikke, hvem af dem K. L. tænker paa. Søstersønnen Peder Mortensen siger, at „de alle tre havde taget Faderens Fromhed og Moderens stærke Karakter i Arv“.

45) Kristen Madsen (1776—1829), Tømrer i Bregnør, var den nordøstfynske Vækkelses første Mand, se Biograf. Lex. XV, 149—51 m. Henv., J. Abildtrup Chr. Madsen 1929 m. Henv.

46) Rasmus Nielsen (1802—77) blev 1829 gift med Kristen Madsens Enke Mette Marie Nielsdatter (1778—1837) og overtog hans Hus i Bregnør. Han

bliver siden 1853 Gaardmand i Ejby ved Odense. Se Biograf. Lex. XV, 149, Højskolebl. 2³/₁₀ 1891. Se ogsaa Friskolef. II, 28 f., 39.

47) Søndagsbogen hedder egentlig Christelige Prædikener eller Søndags-Bog I—III 1827—31, sml. Grundtv. Udv. Skr. v. B. V, 181—226, Nygaard Kold II, 123, H. Juul Hansen K. L. Kristensen S. 32. Sml. Erslev Forfatterlexicon I, 511 f.

48) Læseselskab paa Hindsholm, se Udv. Skr. v. Begtrup X, 69.

49) Min Moder, se Note 1) og 7).

50) Broder Jakob, se Note 16).

51) Svigerfaderen, se Note 13).

52) Kammerherren er Baron Carl Juel-Brockdorff (1780—1859) fra Valdemars Slot, Taasinge, gift 2²/₈ 1811 m. Baronesse Sophie Fr. Stieglitz-Brockdorff (1790—1874). Se Danm. Adels Aarb. XLIV 1927 S. 50—51, Nygaard Kold II, 139.

53) Den unge Baron Frederik (Frits) C. V. N. A. Krabbe Juel-Brockdorff, som d. 5¹/₁₀ 1836, var blevet gift med Frk. Augusta Utke (1806—79), se Danm. Adels Aarb. XLIV S. 53.

54) Forvalteren var i Følge Folketæll. 1834 Godsforvalter Jens Barfred Wildt (f. o. 1798, d. 1⁹/₁₂ 1844), gift m. Ingeborg G. Ch. Schmidt (f. 1¹/₁₀ 1812, lever 1873 som Enke i Odense). Sml. Fy. Saml. VI, 79.

55) Broderen Jakob blev først gift d. 1³/₁₂ 1841, men efter Folketællingen 1840 bor han ikke paa sin Fødegaard.

56) Det vides ikke nøjagtigt, hvornaar Fæstekontrakten blev udstedt, men Aftægtskontrakten med Faderen blev udstedt d. 8°/₁₀ 1837. D. 8°/₁₀ 1839 skifter Børnene Mødrene- og Fædrenearv, saaledes at L. K. udbetaler Arven til sine Søskende og kan overtage Fødegaarden.

57) Marie Rønning nævnes i Folketæll. 1834 som Jomfru Marie Margrethe Rønning, Husjomfru, 21 Aar. Hun er Medunderskriver paa en Erklæring af 5¹/₁₀ 1839 vedr. den nye Alterbog og det ny Kirkeritual, som K. L. og hans Hustru lod trykke i Lindbergs Nord. Kirke-Tidende 1839 Sp. 777.

58) Karlen Anders Gamborg er maaske identisk med en ung Karl Anders Jensen 23 Aar, der 1834 i Følge Folketæll. tjener paa Scheelenborg.

59) Rasmus Nielsen, se Note 46).

60) Søndags-Bog, se Note 47).

61) Kærminder osv. og Skjaldeblik, se Udv. Skrifter v. Begtrup VIII, 318—41 og 342—66 (Udvalg).

62) i Lindbergs Nord. Kirke-Tidende I—VIII, 1832—40,

63) Dansk Samfund, se Brage og Idun 1839 I S. 414—73, saml. Grundtvig Udv. Skr. VIII, 308—14.

64) Dansk Forening, nævnt i Dannebrog udg. af C. J. Brandt, vistnok af K. Larsen 1854 Nr. 13 og 1855 Nr. 20, saml. Note 98).

65) Grundtvigs Store Mytologi udkom 1832.

66) Faderen døde 1⁰/₄ 1843.

67) De forskellige Hoveriandragender, der nu gemmes i Rigsdagens Stænderarkiv, er opregnet i Stændertidende Sp. 2186—87, saml. Hans Jensen De da. Stænderforsamlings Historie I, 419.

68) 1847, i Haandskriftet staar 1874.

69) Kongens Fødselsdag var den 18de September. I Kristen Larsens haandskrevne Digtsamling paa Flæggkjærgaard er der to Sange til Kongens Fødselsfest, to til hans Død.

70) Pastor Karsten Friis Wiborg (1813—85), Præst i Rynkeby-Revninge 1845—62, sml. Note 77) og 81).

71) Johannes P. K. Sick (1812—84), Adjunkt i Odense 1839, Overlærer 1844.

72) Det vides desværre ikke, naar Mødet paa Fynshoved fandt Sted.

73) Kristian den 8des Død indtraf d. 20. Januar 1848.

74) Mødet i Hippodromen fandt Sted $1\frac{2}{3}$ og i Casino $2\frac{2}{3}$ 1848.

75) Martspartiet var de Nationalliberale, kaldt saaledes af deres historiske Indsats i Martsdagene 1848. De udsendte umiddelbart efter Kongens Død deres Programskrift H. N. Clausen og J. F. Schouw Ved Thronskiftet Jan. 1848. Sml. Danm. Riges Hist. VI, 394.

76) Den svenske Konge var Oskar den første (1799—1859), siden 1844 Konge i Sverige. Der nævnes dog slet intet om saadanne yderliggaaende Tendenser i det stærkt unionsfjendtlige Skrift Chr. Mølbech „Den skandinaviske Eenhedstanke, som den har været og som den er i Nordens tre Riger“ 1857, heller ikke i Jul. Clausens „Skandinavismen historisk fremstillet“ 1900, ej heller i P. G. Bangs Skildring af Tronskiftetiden i Hist. Tidsskr. 3. R. VI, 105 f., saa lidt som i Thorsøes Værk Kong Frederik den 7des Regering 1883 eller i N. Neergaard Under Junigrundloven 1892. De synes iøvrigt ikke at være kendt fra Tidens Memoirer eller Brevsamlinger.

77) Ved den lærde Ven V., tænkes der sikkert paa Pastor Wiborg i Rynkeby, der netop bor 2 Mil fra Dalby. Se Note 70).

78) Kong Kristian døde den 20de Jan. 1848.

79) Grundtvigs Stilling til Unionstanken, K. L. sigter muligvis til Grundtvigs Tale Om Nordens historiske Forhold d. 20. Okt. 1843, se Udv. Skr. VIII, 475—91, sml. Borup og Schrøder Haandbog i Grundtvigs Skrifter II 1930, 145—54.

80) Georg W. Fr. Hegel (1770—1831), stor tysk, spekulativ Filosof, der øvede en betydelig Indflydelse i Danmark, hvor Mænd som Prof. Martensen og J. L. Heiberg var Hegelianere, mens Poul Møller og især Søren Kierkegaard var Modstandere.

81) Wiborg var Jan.—April 1848 Red. af Journal for Litteratur og Kunst og skrev her S. 1—25 Stemninger og Tilstande i vor Tid, der intet indeholder om Skandinavismen.

82) Laurits Nicolai Hvidt, Formand for Borgerrepræsentationen i København, sml. Danm. Riges Hist. VI, 402.

83) Oprørskrigen. Oprøret udbrød d. 24de Marts 1848 (ikke d. 27de som i Man.), se Danm. Riges Hist. VI, 406.

84) Krigsminister Anton Fr. Tscherning (1795—1874), var en meget dygtig Mand, men saa dygtig, som K. L. fremstiller ham, var han vel næppe.

85) Pastor Chr. Edv. Møller (1806—59), Præst i Dalby 1847—1859, sml. Note 97).

86) Valgloven til Rigsforsamlingen udstedtes d. 7. Juli 1848, se Danm. Riges Hist. VI, 423. Repræsentanternes Antal ansattes til 193, deraf 48 kongevalgte, der skulde være 65 Repræsentanter for Øerne, 49 i Nørrejylland og 31 i Søn-

derjylland. Paa Grund af Krigsbegivenhederne foretoges desværre ikke Valg i Sønderjylland, end ikke paa Als og Ærø. Da Rigsforsamlingen mødte, bestod den af 114 folkevalgte og 38 kongevalgte Medlemmer.

87) Begge Aviser i Odense, nemlig Fyens Stiftstidende og Fyens Avis.

88) Mødet paa Tømmerpladsen i Kerteminde maa være det Prøvevalg d. 1½ 1848, som er skildret i Almuevennen for 2. Okt. 1848. Ved dette Prøvevalg fik K. L. 310 Stemmer, hans Modkandidater Provst Heiberg 170 og Niels Andersen, Kragstbjerggaard, 30 Stemmer.

89) Provst J. L. Rohmann (1797—1860), Præst i Rønninge-Rolfsted 1838—60, saml. Note 105) og Biograf. Lex. XIX, 619—21. Han udgav „Hans politiske Anskuelser af Gjenstandene for den forestaaende Rigsforsamling, et Brev til Vælgerne i Svendborg“. Heraf er Udtog trykt i Svendborg Avis 1½ 1848 og i Fyens Stifts Avis 1848 Nr. 194, se Erslew Literatur Lex II, 681—85, Supplem. II, 818—20.

90) Valgdagen var 5. Okt. 1848.

91) Modkandidaten var Arve C. L. Heiberg (1805—91), Præst i Kerteminde 1840—66, sml. Biograf. Lex. IX, 546 f. I Man. opfører K. L. sit Stemmetal til omkring Tusind, ikke som det er rettet til syvhundrede, han husker forkert af de to første Valg. De nøjagtige Tal er 693 for Kristen Larsen, 210 for Provst Heiberg, Stemmeprocenten var 84,6 pCt.

92) Politikeren Jens Andersen Hansen (1806—77), se Biograf. Lex. IX, 210—18.

93) Grundtvig var i 1849—52 Folketingsmand for Præstø, i 1853 for Skel-skør, i 1854 for Præstø og 1855—58 for Kerteminde.

94) Jakob Chr. Lindberg (1797—1857) var i Aarene 1853—57 Folketingsmand for Nakskovkredsen.

95) Poul Frederik Barfod (1811—96) var Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling for Stegekredsen og Folketingsmand 1849—53 for samme Kreds.

96) Frederik Engelhardt Boisen (1806—82) blev valgt i Korsør til den grundlovgivende Rigsforsaml. og i 1849 valgt i Skelskør, men han nedlagde sit Mandat, da han 1850 blev Præst i Vilstrup ved Haderslev.

97) Møller er snarest K. L.s Præst i Dalby Chr. Edv. Møller, se Note 85).

Han var Folketingsmand for Verninge ¼ 1852—27½ 1853 og for Assens 1½ 1854—1¼ 1858. — Det er derimod næppe nogen af de to Møllere, som var Medlemmer af den grundlovgivende Rigsforsamling, nemlig Forstander for Flakkebjerg Chr. Christensen Møller (f. i Storvorde ½ 1810), valgt i Skelskør, eller Husmand Rasmus Nielsen Møller (f. i Trunderup 1¼11 1802), valgt i Frederiksbund, som Kristen Larsen tænker paa.

98) Om den danske Forening paa Hotel du Nord se F. Rønning: Grundtvig IV, S. 5, sml. Udv. Skr. ved Begtrup IX, 175—84. Denne Forening udgav Ugebladet „Danebrog“ ved H. J. Brandt, se Note 64). Denne Forening blev satirisk omtalt i Almuevennen 1½ 1853.

99) Grundtvigs Tankegang om at udjævne de borgerlige Forhold kan ikke nøjagtigt kildefæstes.

100) Partiets Haardeknude; her maa sigtes til Kristen Larsens og hans fynske

Fællers skarpe Opposition imod Bondevennernes officielle Politik i 1853. Sml. Almuevennen $\frac{3}{2}$ 1853.

¹⁰¹) Af stor Vigtighed for Forstaaelsen af Kolds Højskoletankes Historie er Roar Skovmands Disputats, „Folkehøjskolen i Danmark 1944“, S. 60—76, „Kolds Højskole i 1850erne“.

¹⁰²) Pastor Rasmus Chr. Lehn (1807—79) var Præst i Mesinge 1848—73, sml. Uhrskov: Friskolefolk II, 96—101.

¹⁰³) Landboforeningen for Hindsholm, se Fr. Nygaard: Kold II, 148—56, Friskolefolk II, 96 f.

¹⁰⁴) Undersøgelsen af Kolds Skole fandt Sted d. 2 $\frac{2}{8}$ 1858, se Skovmand, 73, der henviser til Anders Jørgensen i Tidsskriftet Den danske Højskole 1900—01, S. 309 ff, og til Kolds Brev til Provst Heiberg $\frac{1}{4}$ 1858, tr. i Højskolebl. 1902, Sp. 911 f.

¹⁰⁵) Provst Rohmann, se Note ⁸⁹).

¹⁰⁶) Kancelliraad Chr. Fischer, Kontorchef og Departementssekretær i Indenrigsministeriet, var i 1858 konstitueret som Stiftamtmand i Odense.

¹⁰⁷) Provst Christian Holger Hald, f. 1805, Præst i Lumby 1844—82.

¹⁰⁸) Pastor Lehns her nævnte Examen i Friskolen omtales af Fr. Nygaard II, 147—48, men henlægges fejlagtigt til et altfor tidligt Tidspunkt før 1862, selv om Lehn ogsaa før 1862, nemlig d. $\frac{3}{11}$ 1857 har holdt Examen i Friskolen, se Friskolefolk II, 99—101.

¹⁰⁹) Vor egen Præst var o. 1863 Johannes Gotthilf Møller, født 1811, Præst i Dalby 1859—82.

¹¹⁰) Juletræ i Skolen, sikkert Julen 1874, den sidste Jul han oplevede.

¹¹¹) Om disse Lørdagsmøder i Friskolen, sml. hans Breve derom trykt i Hist. Aarb. for Odense Amt 1915, S. 286—89.

¹¹²) Kilden for hans Viden om Nordens Myter er sikkert alene Grundtvigs Skrifter, især den store Nordisk Mytologi 1832, sml. Note ⁶⁵).

¹¹³) „Aandefuglen bygger Rede“. Citatet er desværre ikke optaget i Dansk Ordbog, saa det er mig foreløbig umuligt at finde det i Grundtvigs Skrifter.

¹¹⁴) Lars var den ældste Søn, f. $\frac{17}{8}$ 1838, død $\frac{20}{6}$ 1913 i Hauge ved Kjellerup. Han boede paa det Tidspunkt i Mausing, Viborg Amt. En Afskrift foreblev i Slægtsgaarden og ejes nu af Sønnesønnen, Gaardejer Johannes Kristensen paa Flægekjærgaard (f. $\frac{7}{10}$ 1888, Søn af Gaardmand Hans Kristensen, f. $\frac{11}{12}$ 1842).